Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үнделеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвулелиниң органы

1972 чыл. ОКТЯБРЬ 1 ВОСКРЕСЕНЬЕ

№ 232 (9000).

ортээ 2 коп.

110 муң тонна тарааны Төрээн чуртка бээри — Тыванның тараажыларының алдарлыг херээ!

Дүүн беш шакка чедир республиканың ажыл-агыйлары күрүнеге **89.397** *тонна тарааны саткан, ол болза планның 81,3 хуузу-дур,* ***Районнар аайы-биле мындыг болган:***

Районнар	Планы (тонна)	Сатканы (тонна)	Хуузу
ТАНДЫ	59000	41737	70,7
БИЙ-ХЕМ	13000	8447	64,9
КАА-ХЕМ	27.000	28131	104,2
УЛУГ-ХЕМ	5.580	3439	61,6
ЧӨӨН-ХЕМЧИК	4.940	1588	31,2
БАЙ-ТАЙГА	130	169	130
КЫЗЫЛ	5000	5189	103,8
БАРЫЫН-ХЕМЧИК	1300	691	53,1

Тараажылар, мурнакчыларга деңнежиилиңер!

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНДА БОЛГАШ РЕСПУБЛИКАНЫҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВУЛЕЛИНДЕ

БҮГҮ КҮШТҮ—ДҮЖҮТ АЖААП АЛЫРЫН ДҮРГЕН ДООЗАРЫНЧЕ

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвулели «1972 чылда дүжүт ажаап алырының, күрүнеге тараа садарының чоруп турарының дугайында» доктаал үндүрген. Бо чылдың сентябрь 29-та турганы ёзугаар алырга, тараа культураларының шолунүң 70 хуузу болур 167,2 муң гектар тарааны кескен. Ук шолдүң 54,5 хуузу—131 муң гектар черниң тараазын бастырган. Гектардан ортумак дүжүт 13,5 центнер болуп турар. Күрүнеге сентябрь 30-га чедир 87,1 муң тонна—онаалданың 79,2 хуузу тарааны саткан. Белеткеп алган үрезин 30 муң тонна — планның 57 хуузу болган.

Дүжүт ажаап алырын Кызыл хоорай Советиниң, Каа-Хем, Тес-Хем районнарының ажыл-агыйлары, Таңды районуң чамдык колхоз, совхозтары организастыг чорудуп турар. Кызыл хоорай Советиниң ажыл-агыйлары күрүнеге тараа садар онаалдазын 103,7 хуу, Каа-Хем район — 100,5 хуу күүсеткен. Таңды районуң колхоз, совхозтары 41 муң тонна тарааны саткан.

Бии-Хем районда тараа культураларының дүжүдүн ажаап алырынга берге байдал таварышкан. Ында ажаан алыр дүжүттүг шолдүн 55,5 хуузунуң тараа культураларын кескен, чүгле 7,8 муң гектарның дүжүдүн ажаап алган. Таңды районуң «Россия», «Элегес» совхозтары, «Революцияның чалбыныы» колхозу, ол ышкаш Улуг-Хем, Чоон-Хемчик, Бай-Тайга районнарының ажыл-агыйлары тараа дүжүдүн ажаап алырын аажок хожудаткан. Хүнде бир комбайнга онааштыр дүжүт ажаап алыры 4-5 гектардан аштас хемчеңдиг боон турар.

Ол районнарның партия, совет органнары дүжүт ажаап алырынга, күрүнеге тараа садарынга бар курлавырларны улам четче ажыглаарынче колхоз, совхозтарның ажылын кошкак угландырын, ажыл-ишти четпес организастап, сагылга-чурум чок, ажыл-агыйжы эвес чоруктарның фактыларын херекке албайн турар. Механизаторларның ортузунда масса-политиктиг ажылды кошкак чорудун турар.

СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвулели дүжүт ажаап алырының кампаниязында ажылдап турар кижилерниң ортузунга масса-политиктиг, организаторлуг ажылды күштелдирерин, четпестерин чайладырынче оларның күжениишкиннерин угландырарын, дүжүт ажаан алырын шалыпкын доозарынче, күрүнеге тараа садар онаалданы чедиишкиннинг күүседиринче, үрезин болган мал чем фондуларын тургузарынче, саваңны бүрүн болуп, сараатап алырынче, келир чылдың тарылгазынга чер белеткеп алырынче угланган хомчелгерин алырын партияның Кызыл хоорай, район комитеттеринге, райкүүскомнарга дааскан.

Республиканың хой-хой үлетпүр бүдүрүлгелериниң, хоорай, суурларының организацияларының ажылчын, албан-хаакчыларының дүжүт ажаап алырын дүрген доозарынга киржир дээн эгелээшкинин үүлдүг деп көрген. Оларны колхоз, совхозтарже организастыг чорударыз СЭКП-ниң Кызыл хооркомунга, райкомнарынга, хоорайкүүскомнарга, дааскан.

СЭКП-ниң Кызыл хооркому, партияның Каа-Хем, Таңды, Барыын-Хемчик райкомнары, хоорайларның, районнарның күүскомнары Бии-Хем районуң ажыл-агыйларынче 50-ден эвээш эвес, Чоон-Хемчик районуң ажыл-агыйларынче 25 комбайнны комбайнерлери-биле катай чорудар арганы тывар ужурлуг.

Кодээ ажыл-агый министерствозу (эш Лаасол), Совхозтарның бүдүрүлге каттыжыышкыны (эш Лавриненко), «Мал-семиртилге» трези (эш Юртаев), республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкыны (эш Мешкоруличков) дүжүт ажаан алыр, чер аңдарар агрегаттарының сокчаал чок ажылдаарын, техника септелгезинге ажылдаан звеноларының, машина-трактор мастерскаяларының шын ажылдаарын, артык кезектер, материалдар, дериглер чедирип боорин организастаар, ховуда ажылдап турар механизаторларны чылыг хеп, изиг чем-биле немей хандырар хүлээлгелиг.

КАА-ХЕМЧИЛЕР АМ-ДАА 3 МУҢ ТОННАНЫ САДАР

КАА-ХЕМ РАЙОННУҢ АЖЫЛ-АГЫЙЛАРЫ КҮРҮНЕ ШЫГЖАМЫРЫНГА 27.129 ТОННА ТАРААНЫ КИИРИП, ПЛАННЫГ ОНААЛДАЗЫН РЕСПУБЛИКАДА БИР-ЛЕ ДУГААР 100,5 ХУУ КҮҮСЕДИП, УЛУГ ТИИЛЕЛГЕНИ ЧЕДИП АЛГАН! Аңаа холбаштыр Каа-Хем райкүүскомунуң даргазының оралакчызы З. Е. ШИННИҢ бистиң редакцияга дамчытканы болза:

— Бистиң районнуң ажыл-агыйлары бо чылын шинтизи-биле 38.929 гектар черде тараа культураларын тараан болгаш бо хүннерге чедир ооң 28084 гектарын бүрүн ажаап алыр арганы болган. Чаагай дүжүттү бистиң ажыл-ишчилеривис остүрүп алган, ону бичии-даа чидириг чокка ажаан алыр дээш шудургу демиселди чорудуп келген. Ооң түңнелиинде районнуң колхозчулары болгаш совхозтарының ажылчыннары күрүнеге 27.000 тонна тарааны садар деп боттарынга алган бедиткен хүлээлгезин алдарлыы-биле ажыр күүсеп, келир чылдың дүжүдүнге планда көрдүнгенин ёзугаар 8 муң тонна тараа үрезинин үруп белеткээр планының 7750 тонназын бо хүннерге чедир уруп алган, ам ону арыглап, чажар шынарынга чедир ажылдап кылып турарлар.

Тараа ажаап алыышкынымыш болгаш ону күрүнеге садарының талазы-биле районнуң ажыл-агыйларының мурнуку одуруунда «Ленинчи орук» колхоз чоруп турар. Сентябрь 30-га чедир колхоз 3676 тонна эки шынарлыг дүжүттү тараа хүлээп алыр пунктуларже киирип, боттарынга алган социалистиг хүлээлгезин 147 хуу күүсеткен. Бо ажыл-агый ооң-биле кады үрезин күрлавырын база бүрүн четчелеп шыдаан. «Октябрь 14 чылы», «Коммунизмче орук», «Октябрь 30 чылы» колхозтарда, «Буруңгаар», «Совет Тыва» совхозтарда бо ажыл база эки чоруп турарын айтыр херек. Олар база-ла келир чылдың дүжүдүнге үрезиннерин четчелеп урганнар.

Ам чоокку хүннерде мүрүпе мурнуунга алган хүлээлгелерин ажыр күүсеткен мурнакчы ол ажыл-агыйларывыстың одуруунга «Кызыл тук» совхоз немежи боор. Районда тараа-ның дүжүтүүрү бо чылын черле эки — бир гектарга онааштыр 18 центнер ажыг болуп турары биске өөрүнчүт. Чамык ажыл-агыйларда, төлдерде дүжүт харын-даа ооп-даа хөй. Чижээ, «Коммунизмче орук» колхозта тараа культураларының бир гектарынга онааштыр ортумаа-биле 29 центнер ажыгны, «Буруңгаар» совхозта — 20 центнер чедир алгылаан.

Дүжүт ажаан алыышкынының эгезинден боор ажыл-агыйларның комбайнерлериниң аразында социалистиг чарыш калбарган. Тус-тус комбайнерлериң аразында чарыштыр районда бирги черин «Коммунизмче орук» колхозтуң мурнакчы комбайнери Борис Долганов эллеп, бо хүнге чедир 940 ажыг тонна тарааны бастырган. Ийнги черни ооң акызы Данил Долганов эллеп, бо хүннерге чедир 800 ажыг тонна тарааны бастырып алган. «Буруңгаар» совхозтан Василий Артына, Василий Абрамов, «Тиилелге» колхозтан Гавриил Ожегин, «Бүрен» совхозтан Василий Бурдаков, Калин Дамба, «Октябрь 30 чылы» колхозтан Владимир Серобаба, Константин Зубов олар мурнакчылардан чыда калбайн, хүн үлүүн үргүлчү 160—200 хуу чедирип келгеннер.

Районнуң ажыл-ишчилери дүжүт доозын демиселин ам-даа чедиишкиннинг үргүлчүлевишаан болгаш ону эц-не кыска хуусаада бүрүн ажаап алыр дээш бүгү күштү мобилизастап, ажаан алыышкынының темпизин дүргедедир дээш ажыл-агыйлар аразынга техника болгаш кижи күүнүн таарыштыр ажыглаар сорулгаты салган. Ол ышкаш бистиң колхозтарывыс болгаш совхозтарывыс бо чедип алган чедиишкининге доктаавайн, Төрөөн чуриттуң шыгжамырынга ам-даа тараа урарын үргүлчүлээр, **планныг даалгавысты 30.000 тонна чедирер деп шиитпирлээн бис.**

ТАРААЖЫЛАРНЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

Бии-Хем районнуң Ленин орденниг «Кызыл тараачын» колхозунуң ажыл-ишчилери күш-ажылчы улуг тиилелгени чедип алган. **Колхоз күрүне шыгжамырынга 3861 тонна тарааны сентябрьның 28-ке чедир урган, ол дээрге колхозтуң күрүнеге тараа садар алган хүлээлгезинден 61 тонна хойну урганы ол-дур.**

Ооң-биле холбаштыр СЭКП Бии-Хем райкомунуң бюрозу болгаш ажылчы чоннар депутаттарының район Советиниң күүскому колхозтуң ажылышчиларынга, ажаан алыышкынга киржип турар, Кызылдан барган студентилерге болгаш сургуулларга чагааны чорудуп, күш-ажылчы чедиишкин-биле оларга байыр чедирген.

ССРЭ-ниң 50 чылынга утку-штур социалистиг чарышты улам калбартып турган, ажаан алыышкынны доозар, үрезинин үруп алыр, пландан ажыр тарааны ам-даа күрүнеге садар талазы-биле кызыл-тараачычылар улам чедиишкиниг ажылдаарын шиитпирлээннер. Колхозтуң комбайнерлери С. Чолдак-оол, Н. Овчаров, А. Краузен, П. Цыбин, К. Кочнев болгаш өскелериниң-даа эрестиг ажылдааның партия райкому болгаш райкүүском демдеглээн.

ССРЭ-ниң 50 чылынга утку-штур социалистиг чарышты улам калбартып турган, ажаан алыышкынны доозар, үрезинин үруп алыр, пландан ажыр тарааны ам-даа күрүнеге садар талазы-биле кызыл-тараачычылар улам чедиишкиниг ажылдаарын шиитпирлээннер. Колхозтуң комбайнерлери С. Чолдак-оол, Н. Овчаров, А. Краузен, П. Цыбин, К. Кочнев болгаш өскелериниң-даа эрестиг ажылдааның партия райкому болгаш райкүүском демдеглээн.

Бии-Хем районнуң тараажылары аваар-бойдустуң берге байдалдары түрээ-даа, ажаан алыышкынны дүрген доозар дээш кызымак ажылдап турар. Бо ажылда бергедер база бар, чүл дээрге сөөлгү үеде хар чаттаан, ажылдың темпизин алгын саадаткан. Ам районда сыпта болгаш тывычада 19 муң гектар хире тарааны ажаар ужурлуг, тараа чаагай үнген, ынчангаш ам ажаан алыр ужурлуг тарааның байдалын санап көөрге, гектардан-на 20 центнерден эвээш эвес тараа алдынар.

Ажаан алыышкынны дүргедир талазы-биле далаштыг хемчеглерни алырын партия райкому болгаш райкүүском шиитпирлээн. Чижээ, ажаан алыышкыны шуудай бергей ажыл-агыйлардан немедле хөй комбайнвар, автомашиналарны алыр деп турар.

Студентилер болгаш сургуулларның ажаан алыышкынга ажылдаар хуусаазы октябрьның эгезинде, төвер толоде, Туран хоорайның болгаш суурларның албан организация черлериндеи ажаан алыышкынче хөй кижини чорудар деп шиитпирлээн. Ынчангаш бүгү күштү ажаан алыышкынны дүрген доозарынче мобилизастаар.

(Бистиң корр.).

АК-ТУРУГДАН МЕДЭЭЛЕР

Улуг-Хемниң «Ак-Туруг» совхоз бо күзүн 1200 гектар күскү аңдарылганы чорудар планныг. Аңдарылга эгелээ-ле чүгле 10 хонук эрткен. Ам бо хүннерде 180 гектар аңгысты Улуг-Ховуда аңдарган.

Күскү аңдарылганы чорудар талазы-биле трактористер аразында чарыштыр түңнелин 5 хонгаш үндүрүп турар.

Аныяк коммунист Кечилоол Билдиш-оол чарыштың мурнакчызы болган. Ол хүнде 6 гектарны аңдарар турган, 12 гектар чедирип турар. Трактористер В. Бүрүн-оол, У. Монгуш олар хүнде 8—9 гектар шөлдү аңдарып турар.

* * *

Ак-Туруг суурнуң чурттакчылары шефче организастыг үнүп, чаңчыкканнар. Чоокта чаа бир дыштанып хүнде суурнуң чурттакчылары, ында өртүмак школаның башкылары болгаш үстүү класстарның өөренгенчилери шеф организастаан. Шефчилер Кучун-Курат ховузунда пресстен каан ногаан суланы кыштагларже чедирген. Ол шефке 80 хире кижи киришкен. Олар ол хүн беш машина, бир трактор-биле 40 тонна хире ногаан суланы малчынварның Кучун-Куратта, Узун-Ойда, Тереңте кыштагларынга сөөртүп чедирген.

Болган шефке Х. Товарищтай, М. Эрес-оол, В. Мактар, А. Дикчит болгаш өскелер-даа идепкейлиг ажылдаан. Школачылар И. Сат, С. Чамыян, С. Сотпам олар улуг улустан дудак чок, кызымак ажылдаан, оске өөрүнге идепкейни көргүскен. Чоланчылар М. Базыр-Сат, Д. Дөмүр-оол, тракторист Я. Шульгин кыштагларже 2—3 рейстен кылып, кызымак ажылдаан.

К. КОМБУ.

АЖЫЛЧЫ ЧОННУҢ ЭКОНОМИКТИГ ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

«Ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын күүседнриге чаа 1972—1973 өөредилге чылы чүгула үе-чада болур. Ажылчы чоннарның экономиктиг билиглер-биле чепсегленириниң хөй янзы хевирлери — школалар, бөлүмнер, семинарлар, коммунистиг күш-ажыл школалары, билиг бедидериниң курстары бо херекке улуг рольду ойнаар. Бо талазы-биле кылып чорудар ажылдың үт-шин, утка-шынары болза СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлери-биле тодаратыынар.

Ажылдап турар кижи бүгүдезиниң экономиктиг белеткели дээрге ооң билиг-мергежилиниң деңелин көргүзер үүл, массаларны кижизидериниң чүгула угланыышкыны, тоску беш чыл планын чедиишкининг боттандырарының чүгула арганы дээрзин СЭКП ТК айтып турар. Эртем-техниктиг революцияның амгы үе-чадазында экономиктиг билиглер, оларны амыдыралдың айтырыглары-биле билдилиг холбап билири дээрге шиитилел бүдүрүлгезиниң «ажыктыын бедидериниң эң чүгула фактору болур. Ынчаңгаш экономиктиг билиглер-биле чепсегленири дээрге чүгле эрткен үениң дуражулгазын катаптаары эвес, а утка-шынар талазы-биле улам бурунгаарлаар дээн ол.

Удуртукчу кадрлар болгаш улус ажыл-агыйының специалистери марксисчи-ленинчи теорияны, партияның экономика талазы-биле политиказын, дешилгелер эртемин болгаш мурнакчы дуражулганы, бүдүрүлгени эргелеп башкарарын болгаш массаларны кижизидерин эки билген турарынче кичээнгей салыр ужурлуг. Ажылчыннарның, албан-хаакчыларның болгаш колхозчуларының билиинге негелде база бедип орар. Ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин организастаарын болгаш ооң утка-шынарын экижидерин бүдүрүлгелерде болгаш адырларда экономика ажылын сайзырацгайжыдары-биле, бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга ажылчыннарның кирж-килгезин идепкейжидери-биле, ол ышкаш кижи бүгүдезин организастыг, быжыг чурумнуг, ажылгыр, харыысалгалыг болдурар ажыл-биле ханы холбаары чугула.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң соонда бистиң республиканың дыка хой партия, комсомол, профэвилел, күрүне болгаш ажыл-агый органнары экономиктиг өөредилгени эң таарымчадыг организастаарының талазы-биле элээн дуражулганы мөөнгеп алган.

Күрүне, ажыл-агый болгаш хой-ишти организацияларының ажыл-чорудулгазын таарыштырары, удуртуру-биле, экономиктиг өөредилгениң чорун турарын контрольдаары-биле, СЭКП Кызыл хооркомунуң, райкомнарның чаныны хой-ишти эгелээшкен-биле чөвулелдерин турулары таарымчалыг. Ук чөвулелдер кадрларның экономиктиг өөредилгезин анализтээр, ажылчы чоннарның янзы-бүрү категорияларының ыыдыг өөредилгезиниң дуражулгазын түнээр, пропагандистерге практиктиг дуза кадар ужурлуг. Өөредилгениң ажыктын бедидери-биле, пропагандист кадрларның амгы үениң эртемнинг болгаш техниказының эң чаа чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуражулганы билген турарын хандырар дээш эртем-методиктиг чөвулелди таарышкан черлерге тургузары чугула. Ону дамчыштыр методиктиг болгаш информация ужур-дузалыг материалдарны ап болур ийик.

Бо чылдың эгезинде партия органнарынче болгаш министерстволар, ведомстволарже 1972—1973 өөредилге чылынга белеткелге сүмелерни чорутканн. Парлалгага методиктиг сүмелерни чырыткан. Ук айтырыгны «Экономическая газета» солун доктаамал чырыдын, сүмелерни, айтырыгларга харыыларны, планнарны парлап турар.

Ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгези дээш харыысалганы күш-ажылчы коллективтериниң, министерстволарының, ведомстволарының удуртукчуларынга дорт хүлээдирип турарын СЭКП ТК-ның доктаалында айыткан. Автомобиль орук тарын тударының болгаш ажыглаарының бүдүрүлге эргелелиниң (начальниги В. М. Чернов), «Тыва кодээ тудуг» трестиң (эргелекчизи П. Ф. Кандауров), харылаанның бүдүрүлге эргелелиниң (начальниги К. Т. Лавринович) удуртукчулары боттарының чагыртын турар организацияларындан өөредилге программазын болгаш методиктиг айтыышкыннарны алган соонда оларны ук организацияларга ажыглаарынга белеткениң, экономиктиг өөредилге системазының школаларын тодарадып турганын, пропагандистерни четчелээн болгаш перспективтиг планнарны тургузуп турар.

Ынчалза-даа чамдык удуртукчулар бо чугула айтырыгны түүгле хой-ишти организацияларының хөрээ кылдыр көрүп, аңаа боттары киришпейн турар. Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу, Тудуг материалдарының үлетпүрүнүң, Одаар түүл үлетпүрүнүң эргелелери, «Тыва тудуг», «Тыва сеңгелге тудуг» трестер үстүү органнардан өөредилге программазын алаа-даа, боттарының адырларының онзагай түүлдеринге таарыштыр ону чогаадыкчы ёзу-биле эде турганнаан. Бо организациялардан пропагандистер, дыцнакчылар дугайында тодаргай медээ алыры берге, а өөредилгениң материал баазазы белен эвес болган. Садыг министерствозу, Аъш-чем үлетпүрүнүң эргелели экономиктиг өөредилгени эгелээрниге кадыг-даа белеткелди чорутпаан.

Экономиктиг өөредилге системазынга баштайгы кичээлдер даарта эгелээр. Өөредилге программазында лекциялар, семинарлар, практиктиг онаалгалар күүсеттери, рефераттар кылыры, түңнел кичээлдерге болгаш аачеттарга курс ажылдары бижиири чергелиг үүлдерни хаара тутканн.

Бо чугула херекке сан-түң сүрөр үүлдер, далаштыг шиитпирлер түрбас ужурлуг. Дыцнакчыларны болгаш пропагандистерни четчелээш, өөредилгениң шыларынче кол кичээнгей салыр херек. Өөредилге системазынга алган билиглерин дыцнакчылар бүдүрүлгеде ажыл-ишки-биле холбап, ажылды экижидериге улам идепкейлиг киржирин чедип алыры ең чугула.

Бо беш чылда үлетүрүнүң, тудугнуң, транспорттуң, кодээ ажыл-агыйның болгаш материалдыг бүдүрүлгениң өскедаа адырларының ажылдакчыларын экономиктиг өөредилгеге хаара тудары көрдүнгеннер.

Амгы экономиктиг өөредилге күрүне ужур-дузалыы-биле онзалаңып турар. Моон мурнунда экономиктиг өөредилгени политчырыдыышкынның кандыг-бир массалыг хевиринге киириштирип турган болза, ам экономиктиг өөредилге ажылдакчы бүрүзүнүң мергежилиниң чардыпмас кезээ болур апарган. Ажылчыннарга болгаш колхозчуларга разряд тыпсыры, ажылдакчыларны депшидери оларның экономиктиг белеткелиндеи хамаарылгалыг болур.

Мурнакчы дуражулганы болгаш экономиктиг билиглерни пропагандалаарынга коммунистиг күш-ажыл школаларының ролю кайгамчык улуг. Олар күш-ажылдың шалыпчыларын, бүдүрүлгениң чаартыкчыларын кижизидериниң дээштиг арганы болу берген. Ынчалза-даа ажылдакчыларның мергежилин бедидериге, оларның экономиктиг билиглерин байыдарынга ол школалар ам-даа хөй түүлду кылып болур дээрзин дуражулга көргүскен. Эрткен өөредилге чылында организастаттынган чамдык школаларга шиитилел-политиктиг айтырыгларны кошкак чырыдын, ол бүгүнү хүнүүн чугула сорулгалары-биле холбавайн турган.

Бо өөредилге чылы эгелээн болганда экономиктиг өөредилге школаларының удуртукчуларын, башкыларын, пропагандистерин четчелээш, оларның белеткелинче, өөредилгезинче кол кичээнгейни угландырарын онзалап көөру чугула. Пропагандистер шилип турган бүдүрүлгелерде экономиктиг албанның ажылдакчыларын, экономиктиг белеткели шыырак инженер-техниктиг ажылдакчыларны бо ажылга хаара тударын бодаар херек. Оларны хой-шиитинин өске-даа даалгалары-биле үүдүре бербейн, бо херекти угаазылалдыг, билдилиг башкарарын партия организациялары хайгааараар ужурлуг.

Ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин партия чырыдыышкынының системазынга база боттандырар апаар. Ооң бүгү звеноларынга экономика айтырыгларын чурумчуткан программага чоок кылдыр өөреперин көргеп. Ынчаарга коммунистиниң болгаш комсомолчуларының марксисчи-ленинчи өөредилгези дээрге чүгле экономика айтырыгларын өөреперин ол дээш эвес.

Ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин улам экижидер дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын күүсеңир дээш удуртукчу кадрлар, пропагандистер, партия, профэвилел, комсомол организациялары чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар дээрзинге чигзинин чок.

Б. ШИМИТ.

СЭКП обкомунуң килдис эргелекчизиниң оралакчызы.

РАКЕТАГА УДУР КАМГАЛАЛ СИСТЕМАЛАРЫН КЫЗЫГААРЛААР ДУГАЙЫНДА СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАР ЭВИЛЕЛИ БИЛЕ АМЕРИКАНЫҢ КАТТЫШКАН ШТАТТАРЫНЫҢ АРАЗЫНДА КЕРЭЭНИ КҮШТҮГ БОЛДУРУП БАДЫЛААР ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

1972 чылдың май 26-да Москвага ат салган, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң болгаш Националлар Совединиң Даштыкы керектер талазы-биле комиссияларының чүүлдүг деп көргени, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвулелиниң бадыладыры-биле киргени, Ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаар дугайында Совет Социалистиг Республикалар Эвилели биле Американың Каттышкан Штаттарының аразында керээни күштүг болдуруп бадылаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль. 1972 чылдың сентябрь 29.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХУРАЛЫ

Сентябрь 29-та Кремльге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы болган.

Хуралды ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **Н. В. Подгорный** ажыткан.

Президиум «Ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаар дугайында Совет Социалистиг Республикалар Эвилели биле Американың Каттышкан Штаттарының аразында керээни күштүг болдуруп бадылаар дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

Совет чазактың омуннээнинден ССРЭ-ниң даштыкы керектер министриниң бирги оралакчызы **В. В. Кузнецов** чүве чугаалаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының Даштыкы керектер талазы-биле комиссияларының өөрүнээзинден Эвилелдиң Совединиң Даштыкы керектер талазы-биле комиссиязының даргазы, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары **М. А. Суслов** чүве чугаалаан.

Сакал боорн эгелээн. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хоорай комитетиниң бирги секретары **В. В. Гришин**, ССРЭ-ниң камгалал министра, Совет Эвилелиниң Маршалы **А. А. Гречко**, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы, УССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **И. С. Грушецкий**, Ивановонуң пос-таавы аргыыр Балашов / аттыг фабриказының аргыкчызы **З. П. Пухова**, СЭКП-ниң Татар обкомунуң бирги секретары **Ф. А. Табеев** олар сакал берген.

Сакал берилгиннерниң түңнелинде **Н. В. Подгорный** чүве чугаалаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң болгаш Националлар Совединиң Даштыкы керектер талазы-биле комиссиялары ол саналды чугаалаажып көргеш, чүүлдүгүнүмүшаан, ук Керээни күштүг болдуруп бадылаарын чаңгыс эп-сеткилдиг саналдаан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралынга сана бергеннерниң шуптузу ол саналды деткээн.

Ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаар дугайында Совет Социалистиг Республикалар Эвилели биле Американың Каттышкан Штаттарының аразында керээни күштүг болдуруп бадылаар дугайында Чарлыкты хүлээп алыры саналдаттынган деп, Н. В. Подгорный чугаалаан.

Н. В. Подгорный ол Чарлыкты помчуп дыцнаткан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнери Чарлыкты бир үн-биле бадылаан. Ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаар дугайында Совет Социалистиг Республикалар Эвилели биле Американың Каттышкан Штаттарының аразында керээни бадылаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыгына, ол күштүг болдуруп бадылаан бижикке Н. В. Подгорный ат салган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националлар Совединиң Даштыкы керектер талазы-биле комиссиязының даргазы СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнүң кандидат, СЭКП ТК-ның секретары **Б. Н. Пономарёв**, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнүң кандидат **Ю. В. Андропов**, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националлар Совединиң Даргазы **Я. С. Насриддинова**, ССРЭ-ниң Дээди судунуң даргазы **Л. Г. Смирнов** киришкен.

Стратегтиг шавар халдаанын чепсектерни кызыгаарлаар талазы-биле чамдык хемчеглериниң дугайында Совет Социалистиг Республикалар Эвилели биле Американың Каттышкан Штаттарының аразында керээни бадылаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыгына, ол күштүг болдуруп бадылаан бижикке Н. В. Подгорный ат салган.

(СЭТА).

БАШКЫНЫҢ ХҮНҮ-БИЛЕ!

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

СЭКП-НИҢ XXIV СЪЕЗДИЗИ:

Коммунистерниң марксисчи-ленинчи өөредилгези дээрге, чүгле бодунуң масштавының талазы-биле эвес, чүнүң-даа мурнунда бодунуң идей-политиктиг ужур-дузазының талазы-биле улуг херек. Сорулга болза, бо ажылды моон ыңай улам экижидери, политиктиг өөредилгени коммунизм тургузуушкунунуң тодаргай сорулгалары-биле сырый холбаары болгаш партияның бүгү кежигүннериниң медерелдиг база идепкейлиг чоруун бедидеринге ооң күштүг салдарлыг болурун чедип алыры болур.

(Партияның XXIV съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илетиелинден).

СОНУУРГАЛ УЛГАТКАН

Бистиң интервьювус

Партия өөредилгезинин болгаш комсомол чырыдыышкынының чаа өөредилге чылының эгелээринин бүдүүзүнде бистиң корреспондентивис СЭКП өбкомунун Политиктиг чырыдыышкын бажыңының эргелекчизи **А. А. Салчак-биле** ужурашкаш, дараазында айтырыгларга харыыны алган.

— Эрткен өөредилге чылының онзагай үүлү-үүү болганыл?

— Коммунистерниң марксисчи-ленинчи өөредилгезиниң системазының бүгү звеноларына эрткен өөредилге чылын организастыг эрткенин чүнүң-даа мурнунда демдеглээр херек. 1971-1972 өөредилге чылының эң онзагай үүлү болза, бистин чуртувуска коммунизм тургузуушкунунуң теориязының болгаш практиказының талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизинин ажылдап кылган айтырыгларын бүгү звеноларга улам ханызы-биле дес-дараалаштыр өөренип турганы болур.

Оон-биле чергелештир Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактын хүлээп ап турган доктаал, шиитпирлерин болгаш өске-даа документилерин кайы-даа өөредилгенин бүгү дыннакчылары ханызы-биле сайгарып өөренгеннер. Ылангыя «ССР Эвилелинин тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» болгаш «Ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин экижидер дугайында» партия Төп Комитединиң доктаалдарын өөредилгениң бүгү звеноларынга тускай программа ёзугаар өөренип эрткен.

— Өөредилгеге чеже хире кижи хаара туттунган турганыл?

— Республиканың ажылчы чоннарының боттарының политиктиг болгаш экономиктиг билиин бедидеринге сонуургалы чыл келген тудум улам өзүп турар.

Политиктиг өөредилгениң эге звенозунга 5800 ажыг, ортумак звенога — 4 мүн ажыг, а дээди звенога 5 мүн ажыг кижи өөренип турган.

Республиканың бүгү коммунистериниң 87 хуузу партия өөредилгезинге хаара туттунган турган. Коммунистиг күш-ажылдың 130 школазынга 2 мүн кижи өөренген.

— Пропагандист кадрларга хамаарыштыр чүнү чугаалап болур силер?

— Бисте ажылдап турар пропагандистерниң шынар составы сөөлгү чылдарда экижээн. 1655 пропагандистиң 71,8 хуузу дээди болгаш дооспаан дээди эртемниг. Бүгү пропагандистерниң барык хөйү 3-тен 10 чыл чедир ажылдап турар.

Партийжи даалганы эки күүсеп, пропагандистиң чымыштыг ажылын ак сеткилдиг күүсеп турар эштер бисте хөй. Чижээлээрге, Кызылда В. К. Нечаева, П. В. Кирдеев, Тес-Хемде С. Я. Мөнге, Ак-Довуракта Г. И. Свавильная дээш оон-даа өске эки ажылдыг пропагандистерни хөйү-биле адап болур.

— Чаа 1972—1973 өөредилге чылынга хамаарыштыр чүнү чугаалап болур силер, Александра Айижиевна?

— Өөредилгениң бүгү звеноларында дыннакчыларның саны өскен. Оларның ниити саны 18 мүн чедип турар. Кайы-даа системада өөредилгениң дес-дараалашкак чуруму доктааттынган болганда дыннакчылар эге, ортумак, дээди звеноларның чадаларын ёзугаар өөренип турарлар. Экономиктиг билиглерни өөренирин күзээннериң саны мурнуку чылдарда турганындан көвүдээн.

Бо өөредилге чылында пропагандист кадрларны белеткээринче кичээнгейни күштелдирген. Экономика башкылаар пропагандистерге беш хонуктуң курузун организастаан. Амгы үеде районнар аайы-биле пропагандистерниң семинарын эрттирип турар.

Бо чылын политиктиг өөредилге хоорайларга, районнар төптеринге октябрьның эгезинден, а районнарның кодээ черлеринге октябрь ортан үезинден эгелээр.

ЧУ́РУКТА: Кызыл хоорайның пропагандистери (солагай талазындан) Сац министерстовозунда А. М. Безродный, тудуг кезектериниң комбинадында М. В. Сальников болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында күрүнеңиң айыыл чок чорук комитединде К. Д. Оюн.

Организастыг эгелээр

Коммунистериниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгезин улам экижидер дээш Улуг-Хем районнуң партия организациялары эрткен өөредилге чылында чамдык чугула ажылларны ап чоруткан. Эрткен чылын районга 68 политшкола, теоретиктиг семинарлар болгаш райкүүскомнун кодээ ажыл-агый эргелелиниң чанынга — кодээ ажыл-агый билиглериниң, шериг комиссариадынга — аныяк дайынчының университеттери ажылдап турган. Политиктиг өөредилгеге ниитизи-биле бүдүн чартык мүң кижи хаара туттунган, оларның 858-и коммунистер болуп турар. А комсомол өөредилгезинге 1034 комсомолчу болгаш мүн хире аныяк оллар, кыстар боттарының политиктиг билиглерин бедиткеннер.

Пропагандист кадрларны шилип алырынче болгаш оларның өөредилгезинче улуг кичээнгейни СЭКП райкому, партия организациялары салып келген. Оон түннелинде партия өөредилгезинге 216 пропагандист хаара туттунган болгаш олардан 85 кижи он чыл чедир пропагандист стажтыг болуп турар. 132 пропагандист — дээди болгаш дооспаан дээди эртемниг, а 162 кижи—партия кежигүнү. Ажылынга хандыкшылдыг, дыннакчыларга быжыг билиглерни берип турар, арга-дуржулгалыг пропагандиске Торгалыг сес чыл школазының башкызы Максим Седип-оолович Мөге хамааржыр. Ол «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыннарының ортузунга марксизм-ленинизмнин үндезиннерин өөренир политшколаны башкылап турган. Арыскаиның сес чыл школазының директору турган, амгы үеде Арыг-Үзүү ортумак школаның директору Май-оол Чодун-оолович Оюн «ҮТКА 25 чылы» совхозка тургустунган ортумак звенонуң политшколазынга пропагандистеп турган болгаш өөредилге программазын чедиишкинниг дооскурган. Ол ийи пропагандистин ажылынын эрге-дуржулгазын райкомнун чырыдыышкын кабинеди өске пропагандистерге тарадып чоруткан.

Олар өөредир темазының материалдарынга баш удур белеткеним ап, кичээлге хереглеттинер литератураларны, брошюраларны тып ап турарлар. В. И. Ленинниң ажылдары, партияның болгаш Совет чазактың чугула документилери-биле олар ханы таныжып ап, билип алган үүлдерин дыннакчыларынга долузу-биле дамчыдып бээрлер. Ол ышкаш өөренген материалдарны совхозтуң ажыл, амыдралы-биле холбап харыылаарын олар дыннакчылардан негеп келген. Шак мындыг ажылдарның түннелинде дыннакчыларның өөредилгеге сонуургалы улгаткан.

«Ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын таныжып көргеш, районнуң партия организациялары боже улуг кичээнгейни салган. Эрткен өөредилге чылында районга экономиктиг билиглерниң үндезиннерин өөренир 18 политшкола болгаш коммунистиг күш-ажылдың 12 школазы ажылдап турган. Ол школаларны ажыл-агыйларның фермаларынга, бригадаларынга, ажылчыннар ортузунга болгаш Шагаан-Арыг хоорайның албан организация, бүдүрүлге черлеринге организастаан. Ылангыя Шагаан-Арыгның автотранспорт бүдүрүлгезинге (пропагандизи Г. Иродов), райпога (пропагандизи К. Дончук) ажылдап турган политшколалар ийи чылдың программазын чедиишкинниг дооскан. Ол-ла политшколаларның дыннакчылары өөредилге чылының түннелинде зачёттарны шупту эки демдектерге дужааганнар.

Районнуң партия организациялары бо чаа өөредилге чылынга четчелээшкинни шагда-ла бүрүн дооскан. Марксизм-ленинизмнин үндезиннерин өөренир болгаш эге политшколалар, теоретиктиг семинарлар, кежээки университеттер бо өөредилге чылында боттарының программаларын уламчылаар. Ажылчы чоннуң экономиктиг өөредилгезин улам калбартып, экижидер сорулга-биле районга экономиктиг билиглерниң үндезиннерин өөренир 18 политшколаны, коммунистиг күш-ажылдың 12 школазын тургускан. Олар өөредилгелерин ам организастыг эгелээрлер. А эрткен өөредилге чылында марксизм-ленинизмнин үндезиннерин өөренир политшколаны дооскан кижилер бо чылын «Амгы үе-чадада партияның экономиктиг политиказы» деп теоретиктиг семинарга өөренип эгелээрлер.

Партия өөредилгезинин системазына баштайгы кичээлдерге «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалын өөредири көрдүнген. Ынчангаш «Ленинчи национал политиканың ССРЭ-ге тиилелгези» деп темага теоретиктиг семинарны пропагандистерге эрттирер деп турар бис.

В. МИТИН,
СЭКП Улуг-Хем райкомунун политиктиг чырыдыышкын кабинединин эргелекчизи.

РСФСР-ниң алдарлыг башкызы, Маадыр-ие Наталья Донда́новна Лойгу — Эрзинде Бай-Даг сес чыл школазынга ам 27 чыл дургузунда ажылдап келген.

Хоочун башкы хөй-ниити ажылдарынга база идепкейлиг киржип турар. Оон бир хөй-ниитичи даалгазы — пропагандист. Эрткен чылын школага тургустунган теоретиктиг семинар өөредилге программазын чедиишкиннинг дооскан. Бо ажылга коммунист пропагандист Наталья Донда́новнаның киирген үлүг улуг.

Бо өөредилге чылында ол-ла теоретиктиг семинарга 16 башкы өөредилгезин уламчылаарлар.

ЧУ́РУКТА: пропагандист Н. Д. Лойгу.

К. САРЫГ-ООЛДУҢ фотозу.

Бо чурукта Александр Чамыянович Ойдуп хөй чылдарда ажылдап келген, хоочун пропагандистерге хамааржыр. Ол, Өвүр районнуң септелге-тудуг участогунуң начальнаги.

Бо өөредилге чылында экономиктиг билиглерниң үндезиннерин өөренир политшколага пропагандистээр. Экономиктиг өөредилге талазы-биле пропагандистерниң чоокта чаа Кызылга эрткен семинарынга киришкеш, оон ажыктыг үүлдерни база билип алган.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Боттуг хемчеглерни ап чоруткан бис

1971—1972 өөредилге чылында районнуң ажыл-агыйларынга, бригадаларга, фермаларга болгаш Эрзин суурнуң албан организация черлеринге партия өөредилгезиниң кичээлдери организастыг чоруп келген. Районга марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир 7, экономиктиг билиглериниң үндезиннерин өөренир 5, 12 эге школалар болгаш 8 теоретиктиг семинар ажылдаан. Аңаа ниитизи-биле 400 хире дыңнакчы хаара туттунган.

Ол ышкаш партия организацияларының секретарьларының болгаш оларның ораалкчыларының, партбюро кежигүннериниң семинары, культура ажылдакчыларының университеди, ада-иелер университеди ажылдап, боттарының өөредилге программазын чедиишкинниг дооскан. Партия өөредилгезиниң системазынга түннел кичээлдерни зачёт, беседалажыышкын хевирлеринге эрттирген. Райпода экономиктиг билиглериниң үндезиннерин өөренир политшкола (пропагандизи К. Мажаа), Кызыл-Сылдыс школазында теоретиктиг семинар (пропагандизи Ө. Танова), «Чаа орук» колхозта теоретиктиг семинар (пропагандизи С. Сакты-Сюрюн) болгаш өске-даа политшколалар, семинарлар бедик деңнелге ажылдаан.

Пропагандист кадрларны шилиир, оларны өөредир талазы-биле СЭКП райкому чамдык боттуг хемчеглерни ап келген. Эрткен өөредилге чылында бистиң районга пропагандист кадрларның солчур чоруу чок болган. Пропагандистер Ө. Танова, М. Конгар, К. Насак, С. Сакты-Сюрюн олар кичээлдерни амыдырал-биле холбап, солун кылдыр эрттирип келгеннер. Пропагандистерге дузалаары-биле партия райкомунуң бюрозу 11 кижи составтыг методиктиг чөвүлелди тургускан. Ол чөвүлелдиң кежигүннери пропагандистерниң кичээлдеринге олуржуп, оларга ажыктыг сүмени берип келген.

Ынчалзажок районнуң партия өөредилгезинде чедир ыылдынмаан ажылдар хөй болган. Политиктиг өөредилгениң идей-теоретиктиг деңнелинче, аңаа боттуг удуртулганы күштелдеринче чамдык партия организациялары тодаргай хемчеглерни чедир албаан. Чижээ: «Чаа орук», Ленин аттыг, «Мөрен» колхозтарда политөөредилгениң кичээлдери чамдыкта үстүп чоруп турда, ында партия организациялары ону эдип алыр талазы-биле чугула хемчеглерни албаан. Кайы-даа школаларда дыңнакчыларның хөй кезии кичээлге доктаамал келбейн баар таварылгалар тургулаан. Оон кол чылдагааны—кичээлдиң идей-теоретиктиг деңнелин бедидер дээш янзы-бүрү көргүзүг материалдарын, диафильмнерни, амыдыралдан чижектерни пропагандистерниң эвээш ажыглаанында.

Ындыг яйзылыг четпестерни эдип алыр дээш тодаргай хемчеглерни чогуур үезинде алганывыстың түннелинде чамдык политшколалар, семинарлар программа ёзугаар өөренир темаларын чыл төнчүзүнге чедир чедиишкинниг дооскан. Райкомнуң чырыдыышкын кабинединде «Эң эки пропагандистер» деп стендини кылган. Ында мурнаачы пропагандистерниң чуруун киирген. Эки ажылдыг пропагандистерни хүндүлел, мактал бижиктер болгаш өртектиг бараннар-биле хөй удаа шаңнап келген. Пропагандист кадрларны шаңнаар-мактаар чорук оларның ажылынга улуг ужур-дузалыг болган. Ынчангаш эрткен өөредилге чылында чамдык аргадуржулгавысты, организастыг ажылдарывысты долу ажыглап, тургулаан четпестерни чайладыр дээш чаа өөредилге чылында боттуг хемчеглерни ап чоруткан бис.

Партийжи өөредилгениң системазында бо өөредилге чылы онзагай. Оон эгелээри бүгү улустуң байырлалынга — ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга белеткелдиң түннел үе-чадазы-биле холбажып турар. Ынчангаш партия организациялары чаа өөредилге чылын эки белеткелдиг эгелээр дээш боттуг хемчеглерни ап чоруткан.

Бо өөредилге чылында партия өөредилгезиниң системазынга өөренир дыңнакчыларның четчелээшкинин баш удур белеткеп чоруткан. Районга ниитизи-биле 8 теоретиктиг семинар, марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир 7, экономиктиг билиглериң үндезиннерин өөренир 6, коммунистиг күш-ажылдың 5, политиктиг 7 эге школалар ажылдаар. Аңаа ниитизи-биле 400 ажыг дыңнакчы хаара туттунар. Марксисчи-ленинчи өөредилгениң дээштиг болуру чүнүң-даа мурнунда пропагандистерни шын шилип алырындан, оларның белеткелинден болгаш арга-дуржулгазындан кол хамааржыр. Ынчангаш четчир санныг пропагандистерни шилип ап, оларны СЭКП райкомунуң бюрозунга бадылаан.

К. ЧАЛЗЫРАЙ,
СЭКП Эрзин райкомунуң пропаганда болгаш агитация кылдызының эргелекчизи.

БАШ УДУР БЕЛЕТКЕНИР

Политиктиг өөредилгениң эгелээр хүнү — коллективтиң амыдыралынга база бир өөрүшкүлүг болуушкун болур. Чүге дээрге кижи бүгүдези ниити билиин улам бедидип алырынга сонуургалдыг болганындан баштайгы кичээлге бүгү талабиле белеткелдиг, өөрүшкүлүг чедип келир болгай.

«Хүндүлелдиң демдээ» орденниг Тываның комплекстиг даг эмпедициязының парторганизациязы бо өөредилге чылынга белеткел ажылын эки чоруткан. Оон түннелинде партия өөредилгезиниң системазынга өөренир дыңнакчыларның база аңаа ажылдаар пропагандистерниң четчелээшкинин шагдала дооскан.

Партбюрога бадылаан пропагандистерниң бирээзи мен. Пропагандистиң хүндүлүг болгаш харыысалгалыг ажылын ам сес чыл дургузунда чорудып келдим. Бо үениң дургузунда элээн арга-дуржулга мөөңнеттинген.

Дыңнакчыларның кичээлге сонуургалдыг болуру болгаш өөредилгениң шынары пропагандистен кол хамааржыр. Ынчангаш пропагандист кижи бодундан, дыңнакчыларындан улуг негелделиг болуру чугула. Чогум-на моон ужурундан мен өөредилге чылы эгелээриниң мурнунда дыңнакчылар-биле тус-туста беседалажыышкынны кылдым. Чүге дээрге эрткен чылын чамдык кижилер кичээлдерни чылдагаан чок черге үзүптер турду. Ынчангаш чугаалажыышкынның түннелинде 12 кижи бо чылын марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир политшколага өөредилгезин уламчылаар болгаш кичээл шагы үзер чорукту болдурбас болганнар. Неделяның среда санында кичээлдээр кылдыр дугуржуп алдывыс. Бо өөредилге чылында эртемниг коммунизмни өөренир бис.

Мен программа-биле танышкаш, өөредилгеге хереглеттинер чогуур литератураларны, брошюраларны чыып алдым.

Кичээлди эрттирериңге болгаш дыңнакчылар-биле ажылдаарынга чогаадыкчы чорук негеттинер. Кичээлди куду деннелге, чалгааранчыг кылдыр эрттирер болза, ынчан пропагандист дыңнакчыларның хүндүткелин болгаш сонуургалын чаалап ап шыдавас. Ынчангаш чаа өөредилге чылында кичээл бүрүзүн дыңнакчыларга ажыктыг, солун кылдыр эрттирер дээш баш удур белеткелди кылган мен.

Баштайгы кичээлди «ССРЭ-нин тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалын өөренири-биле эгелээр бис.

А. ХРИПОНОВ,
пропагандист

Коммунистериниң марксисчи-ленинчи өөредилгезиниң системазынга чаа өөредилге чылын организастыг эгелээлиңер!

Хоочуннуң сүмези

Пропагандистиң хүндүлүг болгаш харыысалгалыг хүлээлгезин хөй чылдар дургузунда төлептиг күүседип келген кижилериниң бирээзинге Эрзин районда Михаил КОНГАР хамааржыр. Ол хоочун пропагандистиң аныяк пропагандистерге сүме-чагаазын моон адаанда парладывыс.

* * *

Партия өөредилгезинин системазынга өөредилге чылы эгелээриниң мурнунда, аңаа баш удур ыяк белеткенири, өөредилгени организастыг эгелээри пропагандист бүгүдезиниң дорт хүлээлгези. Өөредилге чылынга четчелээшкинни чорудып турда, пропагандист аңаа идепкейлиг киржир болгаш дыңнакчыларның эртем-билиин, хар-назынын, ажылынын байдалын барымдаалап көөру чугула. Четчелээшкинни ынчаар чорударга, пропагандист кижинин ажылдаарынга чиик болур чүве.

Кичээлди эгелээрде, оон баштайгы организастыг кезээн езу барымдаалап, эрегелевейн, шынгыы негелделиг эрттирер болза, ол дараазында кичээлдерниң шынарын бедидер, база дыңнакчыларның кичээл шагы үзер чорууң болдурбас. Ынчангаш кичээлдерниң баштайгы хүннеринде партия, комсомол, профсвилел болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларның удуртукчуларын чалап олуруштургаш, кичээлдээр черлерин, кичээлдиң чурумун, оон ужур-утказын болгаш харыысалгазын ыяк дугуржур ужурлуг. А дыңнакчыларның аразындан эң төлептиг, негелделиг кижини политкичээлдин даргазынга сонгуур болгаш өске-даа чугула үүлдерни чугаалажып алыры кончуг ажыктыг.

Бир-тээ, баштайгы организастыг кичээлге ажыл-агый удуртукчуларын чалап олуруштурган болганда, ол ажылды оон-биле соксап кагбас херек. Ол удуртукчулар-биле быжыг харылзааны кажан-даа кошкадып болбас. Харын-даа хүн бүрүде олар-биле харылзажып, ажыктыг сүмезин ап, оларга бүгү тала-биле даяныр ужурлуг. Ынчан пропагандистин ажылы ажыктыг-даа, солун-даа болур.

Кичээлдер шулуудай бергенде, пропагандист дыңнакчы бүрүзүнүң кичээлге канчаар харылаанын азы кандыг-бир темага дыңнакчыларның кылган илеткелинин шынарының дугайын тус-тус демдектерге үнелээш, ону ол-ла кичээлге дыңнадып бээри чугула. Бо чорук ол кижинин өөредилгезинге-даа, өскелергедаа өөредилгиг болуру чугаажок.

Чамдык аныяк пропагандистер кандыг-бир темага кичээл эрттиргеш, демдеглел журналдарынга чүгле кичээлдин темазын, шагын айыткаш, адын салып каар. А кичээлге практика кырынга эрттирген үүлдерин, көргүзүг материалдарын ажыглаанын, диафильмни көргүскенин болгаш өске-даа чугула үүлдерни кылганын биживес болгулаар. Мен бодаарымга, ол шын эвес. Пропагандистин канчаар ажыллап турганын түннээрде, ол кончуг чугула, кичээлдернин кандыг деннелге эргкенин херечилеп турар.

Кичээлдиң сөөлгү минуталарында пропагандист кижи кол темалан ангыда, Совет Эвилелинде болгаш дашты́кыда болуушкуннарны дыңнакчыларга чугаалап бээр болза, ол кажан-даа артык болбас ужурлуг. Ынчан дыннакчы бүгүдези хөйну билип алыр.

Пропагандист кижи бодунун дыңнакчыларындан кымнын эки өөренип турарын, сагылга-чуруму эгил дээрзин база кичээлдерни үсепейн турарын, быжыг билигни шингээлип ап келгенин коллективтин хана солунунга, агитхуудустарга бижип, оларның ажылдап турар черлеринге дыңнадып турар болза, кончуг өөредилгиг болур деп бодаар мен.

Мен кичээл эрттиреримде, тайылбырны долу кылгаш, ону чурттап турар черимде фактылар-биле холбап, көргүзүг материалдарын хөйү-биле ажыглаар мен. Ол ышкаш тускай эгелер аайы-биле онаалганы бергеш, дараазында кичээлде дыңнакчыларны тус-туста айтыргаш, олардың кичээлди кайы-хире шингээлип алганын харыыларындан билип алгаш журналга демдектерни салыр мен. Демдек салыры — дыңнакчыларның өөредилгезинге харыысалгазын бедилеринге чугула арга деп бодаар мен.

Михаил КОНГАР,
хоочун пропагандист.

УЛУСЧУ БАШКЫГА АЛДАР БОЛГАШ МАКТАЛ!

АНЫЯК САЛГАЛДЫҢ КИЖИЗИДИКЧИЛЕРИ

Сеткилге өөрүнчүг, уттундурбас байырлалдың хүннери календарьда хөй. Оларның бирээзинге улусчу Башкының хүнүн хамаарыштырып болур. Уругларны хензиг бичезинден эгелээш, бот-тускайлан улуг кижи болгужеге чедир өөредип кижизидип чоруур башкыларга хамаарышкан чылыг сеткилдиң сөстерин ол хүн өг-бүле бүрүзүнге чоргаарал-биле катап-катап чугаалаар. Партия, совет, профэвилел организациялары болгаш ада-иелер комитеттери башкыларга, школа удуртукчуларынга, кижизидикчилерге өөрүп четтиргенинин сөстерин база катап сөгүлээр.

Быжыг билиглернин үндезиннери-биле уругларны чепсегларын, оларны ёзулуг төлептиг, бедик медерелдиг, чараш мөзү-шынарлыг хамаатылар кылдыр кижизидери башкының мурнунда чугула сорулга ол. Ынчангаш школага-даа, дээди болгаш ортумак-даа өөредилге черлеринге өөредилге чорудулгазы өзүп олурар салгалдың кижизидилгези-биле ханы холбашкан.

Бүгү тала-биле дадыккан, күш-ажылчы чанчылдарга кижизиттинген, хөй-ниити амыдыралынга белеткеттинген хамаатыларны белеткээри совет школаның кол сорулгазы. Бистиң чуртувустун чартык үүс чыл ажыг үеде төөгүзү үүнү көргүзүп турарыл дээрге совет школаның кижизидикчилери шынчы болгаш бердинген чоруктун шылгалдазын чаңгыс эвес удаа алдарлыы-биле тудуп келгени болур.

ССР Эвилелиниң 50 чыл болур улуг байырлалыын бүдүүзүнде Башкының хүнүн бо чылын демдеглеп турар бис. Ынчангаш ук хүн онзагай болгаш сорук кириишкинниг бооп турар. Партияның XXIV съездизинин улус өөредилгезиниң талазы-биле шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бистиң башкыларывыс болгаш улус өөредилге ажылдакчылары бүгү чурт-биле кады бир демниг ажыл-иште хаара тутунган. Өзүп олурар салгал, улусчу башкы дугайында партияның болгаш чазактың сагыш салыышкыны доктаамал болгаш хөй талалыг. «Аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчилгезин доозары болгаш ниити билиг школазының улам ынай хөгжүлдезинин дугайында» доктаалды СЭКП ТК болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлели чоокта чаа хүлээп алган. Улус өөредилгезин сайзырадырына оон ужур-дузазы улуг.

Улусчу башкының ээлеп турар туружунун, оон ужур-дузазының дугайын В. И. Ленин бедии-биле үнелеп чораанын билир бис. Башкылар дугайында партийжи сагыш салыышкынның тодаргай херечизи оларның ажыл төлевиин бедидер дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелинин болгаш ВЦСПС-тин доктаалы болур. Сөөлгү сес чылдарда безин башкыларның шалының ийи удаа өстүрүп турары бо.

Бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчилгени доозары башкылаашкын талазы-биледаа организастыг чугула сорулга. Аныяк салгалдың өөредилгези болгаш кижизидилгези дээш башкының харыысалгазы кажангызындан артык бедээн. Башкы кижи өөреникчилерге бүгү тала-биле көрүнчүк, коммунистиг мөзү-шынарның, идейлиг бүзүрелдиг чоруктун, бедик культураның, принципиалдыг чоруктун үлегер-чижээ болур.

Бистиң республиканың чырыдыышкын ажылдакчылары школаның мурнунда салдынган сорулга бедик харыысалгалыг болгаш ону шиитпирлээринден күрүне ужур-дузалыг эң чугула айтырыг шиитпирлеттинер дээрзин ханызы-биле билип турар. Школаларның саны чыл келген тудум өзүп турар. Ам бисте 167 школа бар. Школаларның, интернаттарның болгаш башкылар бажыннарының тудуу сөөлгү ийи чылда бүрүн күүсеттинген. Бо өөредилге чылының эгезинде 46,5 мун өөреникчи школаларда өөренип кирипкен.

Ам бистиң сорулгавыс үүл дээрге өөреникчи бүрүзүн өөредилгеге бүрүн хаара тудуп, бүгү-ниити өөредилгезинин Хоойлузун күүседирин чедип алыры болур. Ону чедип алырының үндезини сес чыл өөредилгезин улам сайзырангайжыдары-биле холбашкан. Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Каа-Хем районнарда бүгү-ниитинин сес чыл өөредилгезинин Хоойлузун күүседир ажыл эки чоруп турар.

«Школа херээ — партийжи херек» деп кыйгырыг бистин амыдыралывысче ханылап кирген. Чаа өөредилге чылынга школаларны, интернаттарны болгаш уруглар албан черлерин үлегерлиг белеткээни дээш Бии-Хем район бирги черни, ийигизин — Танды, үшкүзүн — Каа-Хем район туустуста ээлээнин билир бис. Ук районнарның хөй-ниитизи школа коллективтеринге боттуг үзаны көргүскениден школалар, интернаттар, өөредилге мастерскаялары, башкылар бажыннары өй-шаанда белеткеттинген. Башкыларның чуртталга амыдырал байдалынче сагыш салыышкын улуг.

«Школачы бүрүзүнге — ханы, быжыг билиглер» деп Москва хоорайның башкыларының кыйгырыын республиканың башкылары деткип турар. Школага кичээлдерин улам болбаазырангайжыдары, башкылаашкыннын деңнелин бедидери чугула айтырыглар. Бөгүнгү өөреникчилеривис дээрге-ле бистин чуртувустун келир үези-дир, оларның амыдыралга, күш-ажылга белеткелинден коммунистиг тургузуушкуннун чеиишкиннери улуу-биле хамааржыр.

Башкының ажылы харыысалгалыг берге болгаш буянныг. Оон ажыл-ижин хөй-хөй өөреникчилери, кижизиттиргеннери кезээ мөңгеде үнелеп, чаагай сеткил-биле сактып чоруур. Башкының ажылында бичии-даа ара доктаашкын чок, эртемнин сайзыралы-биле, информацияның чыылдазы-биле ол улам-на бурунгаарлап бар чыдар. Ол чаа үүлдерни билип алырынче чайгаар-ла чүткүп чоруур. Бөгүнгү башкының ажылы эртемденнин ажылы-биле дөмей бооп бар чыдарын айтып болур. Чүге дээрге башкының өөредип турары эртемде чаа үүлдер хүн келген тудум тыптып, хөгжүп сайзырап турар болгай.

Бистиң республиканың школаларында башкы ажылының ёзулуг мастерлери кайы хөй. Кайы-даа школага баарыңарга ат-сураглыг, хөйге үлегерлиг, ажыл-ишчи башкыларга ужуражыр силер. Үүгле эрткен өөредилге чылында безин чүс хуу өөредилгени 9 школа, 794 класс, 910 башкы чедип алган. Оларның аразындан Улуг-Хемден — Б. К. Тадар-ооллу, Ч. К. Ооржакты, Эрзинден — Б. С. Ижини, Б. С. Ондарны, Тоджудан — А. П. Уставщиковны, Кызылдан — В. Л. Ладановны, Н. Г. Веселованы, Т. Н. Носкованы дээш өске-даа он-он аттарны бөгүн чоргаарал-биле алаар бис.

3314 башкыларның болгаш кижизидикчилерниң аразындан 118 кижи РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкылары деп бедик атты чедип алган. Ол ышкаш 149 кижи — улус өөредилгезинин тергииннери, 400 ажыг башкы чазактың орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткан.

Туранның № 1 (директору Н. В. Селина, профэвилел комитединиң даргазы эш Беленкова), Чаламанның № 1 (директору З. С. Куулар, профэвилел комитединиң даргазы Д. Хомушку), Кур чернин (директору эш Протасова, профэвилел комитединиң даргазы М. Оюн), Аржаан школазы (директору эш Ширнин, профэвилел комитединиң даргазы эш Деханова) дээш өске-даа коллективтер өөреникчилерге быжыг билиглерни берип, эки ажылдап турар.

Башкының ажыл-ижин, оон бүгү-ле салыышкыннарын хемчеп санаары берге. Оон дугайында бир ырда мынчаар киирген:

Улус сеңээ бүзүрээштин
Улам сактып, дыңнаазын
дээш.
Чеже отту, ынакшылды
Сеткилинге чыгдын, башкы?

Башкының ажылының үнелели, үрезини — оон кижизиттиргеннери, оларның ажыл-херектери, чонга бараалгалы.

Байырлал байырлал-ла болгай. Оон-биле кады бистиң ажылывыста бар четпестерни бүрүн чайладыр дээш улам тура-соруктуг ажылдаарывыс чугула. Бүгү-ниитинин сес чыл өөредилгезинин Хоойлузун боттандырарын чер болганга чедип алыр. Ортумак өөредилгеже шилчилгениң кол үндезини ында. Өөредилге-кижизидилге ажылында улуг четпестер бар. Багай өөредилгелиглернин саны ам-даа хөй. Чамдык школаларда өөреникчилернин чуруму кошкак. Кежээки болгаш бот-өөредилге школаларында улус ажыл-агый планы чыл санында-ла күүсеттинмейн турар. Школаларның материалдыг баазазын быжыглаарынче кичээнгей ам-даа болурчогуур деңнелде эвес. Чамдык черлерде хөй-ниити организацияларының школа-биле харылзаазы кошкак.

Башкының ажылы хөй күштү, билиглерни үндүрерин негеп турар. Ону сагыш човаашкын-биле хүрээлээри партийжи херек. Ынчангаш башкыларның амыдырал байдалынче сагыш салыышкын кол черни ээлээр ужурлуг. Профэвилел комитеттериниң маңаа киржилгези улуг.

Улус өөредилгези-биле холбашкан чугула айтырыглар партия организацияларының, ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң, профэвилел комитеттериниң доктаамал кичээнгейинге турар ужурлуг. Ынчан башкының ажылы үреттиннелдиг, долу утка-шынарлыг болур.

Байырлалыңар-биле, эргим башкылар!

Т. СЛОБОДЧИКОВА,
Чырыдыышкын ажылдакчыларының, эртем албан черлерининң болгаш дээди школаның профэвилел обкомунуң даргазы.

Сарыг-Септин № 2 школазының башкылар коллективи ССРЭ-ниң 50 чылын төлептиг уткуур дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Кичээлдерни бедик деңнелге эртирер, башкылаашкынның шынарынче сагыш салырын мында кол үүл кылдыр көрүп турар. Эрткен өөредилге чылында ук коллектив районда дээре школаларының санында кирип, мактап турар.

ЧУРУКТА: **Сарыг-Септин № 2 школазының бөлүк башкылары (солагай талаадан оң талаже) В. Г. Скоромин, И. А. Достай, В. Я. Неволина, Е. А. Монгуш, Н. В. Желудова олар чапсар үезинде.**

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

КОММУНИСТИҢ ҮЛЕГЕРИ

Бүгү совет улус ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюн төлептиг уткуур дээш белеткенип турар. Солчур ортумак школазының эге класстар башкызы «Улус өөредилгезиниң тергиини» деп бедик болгаш хүндүлүг аттың эдилекчизи Кертик-оол Ховалыг база ук байырлалды күш-ажылчы чедиишкиннер-биле төлептиг уткуп турар.

Бо башкы он тос чыл башкылап келген үезинің иштинде чеже кижини өөредип, оларга чуртталганың «ужуун» шуудуп бербээн дээр. Бо хүннерде Кертик-оол Тас-ооловнаның өөредип кааны өөреникчилери боду ышкаш башкылап, чаңгыс школада кады ажылдап турарлар безин бар. Башкы кижинин ажыды эң нарын, харыысалгалыг болгаш солун ажылдарның биринде.

Алдарлыг совет чогаалчы А. Фадеевтин мындыг олуругларын үргүлчү сактып кээр мен: «**Бистиң чонувустуң болгаш Төрээн чуртувустуң келир үези — башкының алдын чүрээнде болгаш холдарында**». Алдарлыг чогаалчының бо чугаазы кончуг шын.

Башкы кижи бүрүзү өөреникчилеринге болдунуң билиниң ниити түңүнден хөй билигни бээр болгаш бодунуң эки төлептиг мөзү-шынарын, аажы-чанын, бодалдарының кол сорулгазын база угаап билирин шын дамчыдып бээр сорулгалыг.

Кертик-оол Тас-ооловна башкылап келген чылдарында эге класстарга ажылдап келген болгаш бо талазы-биле башкылаашкынның методиказынып чажыттарын кончуг эки билир. Оон эрттирген кичээлинің өөреникчи бүрүзүнге дээштии — кичээл бүрүзүнге көргүзүг материалдарын шын ажыглап билириндe. «Кичээлдерге көргүзүг материалдарын долу ажыглаарга өөреникчи бүрүзүнүн сонуургалы, кичээнгейи бедик болгаш материалды шиңгээдип алыры дүрген болгаш шынарлыг болур» деп башкы чугаалап орар. Ам Кертик-оол Ховалыг 1 «А» класстың башкызы.

Бичии кижилерниң чугаазын сайзырадыры, оларның бижимел ажылынче кичээнгейни салыры, өөреникчилерни боттары шын угаап билир болгаш шын логиктиг түңнелдерни үндүрүп турар кылдыр өөредири — башкының кичээлдериниң кол угланыышкыны болуп турар. Кертик-оол Ховалыг кичээл бүрүзүнге дидактиктиг материалдарны баш бурунгаар белеткеп алыр.

Кичээлдің чедиишкиннерине кол кичээнгейни салып, ону билдилии-биле эрттирер, өөреникчилерниң тус-туста сонуургалын өөренип билир чорук база класстың өөреникчилериниң ада-иези-биле үргүлчүнүң харылзаазын тудуп, кады ажылдааныың түңнелинде оон удуртуп келген класстары өөредилге программазын чылдан чылче 100 хуу күүседип келген.

Коммунист башкы хөй-ниити ажылдарын идепкейлиг күүседип турар. Ол школада эге класстарның методиктиг каттыжыышкынын 6 чыл улаштыр удуртуп, эш-өөрү, кады ажылдап турар башкыларның кичээлдеринге олуржуп, оларга башкылаашкыннын арга-сүмезин дамчыдып берип турар.

Ажыл-ишке, амыдырал чуртталгага ол коммунистиг үлегер-чижээ өөреникчилерге, ада-иелерге, башкыларга-даа эки салдарны чедирип турар.

Х. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Өвүр район.

БАШТАЙГЫ КОҢГА

Оон бээр чээрби үш чыл эрткен. Өвүрнүң Бора-Шайда Ак-Кежиг эге школазынга 1949 чылдың сентябрьның бирээде барганым мээн амыдыралымга балалбас ханы исти арттырган. Ол эртен чер кыры чырып кээри билек молдурга; ларывысты бурундуктааш, кедип алган чаа хевивис хирикпезин дээш чонак салып алгаш, Даштыг-Чазарган тура Ак-Кежигже бадыптывыс. Аныларым Очур-оол биле Эрнстин соонда кезек черге шошкудуп каап, кезек черге чортуп каап чоруп олур мен. Ак-Кежигнин бетинде хүнзедир хөлеге турар бедик хараганнар аразынга молдургаларывысты шаашкактавазын дээш баглааш, сиген үлүп бергеш чорупкан бис. Ынчан кижи шак билир эвес, школа безин ажыттынмаан болган. Сургуулдар оон-моон аттыг-чадаг, дөргүл-төрелинге үдеттирип алган кээп-ле турлар. Оларның аразында чайын кожа хөй кадарып чораанывыс Пар-оол суглар-даа бар боллу. Чыылган хөй улустуң шимээн-даажынга ажаанзырап, школаның улуг-чаагайын магадап турумда бир-ле чүвениң даажы кынгырткайны берген. Хенертен шимээн-даа намдай берген. Кылан кара сапык идиктиг эр кижи үнүп келгеш:

— Класстар аайы-биле чыскаалыптынар. Чаа келген улус борта турунар — дээн.

Очур-оол акым-биле ол уругларның аразынга чыскаалдыр туруп алдывыс. Эрнст акывыс бодунун өөрү ийиги классчыларже чоруй барган. Чаа келген сургуулдардан аңгылары шупту класстарынче тарай берген. Демги-ле сапыктыг кижи:

— Сес харлыг улус бир базым бурунгаар, марш! — дилир.

Очур-оол акым бурунгаар базыттарга база кады ынай-ла болдум. Уруглар аразынга турарымга сапыктыг кижи келгеш:

— Сес харлыг эртип кандыг кончуг бичии кижи сен? — дилир.

Төрүттүнген дугайында херечилелимни номчааш: — 7 харлыг кижи белеткел класынга өөренир сен, акың 8 харлыг — бирги класска өөренир-дир — дээш, ыглан турумда-ла белеткел класынче чорудупкан.

Өөредилгеже улуг орук шак ынчаар эгелээн. Ол үени сактып кээрге, каттырынчыг-даадыр. Делегейде үүгле Ак-Кежиг, Хандагайты, Кызыл деп «хоорайлар» бар, чер, хүн дугайында «ажыдыышкыннарны» кара кайгап турганымны ам-даа сактып келир мен.

Оон бээр ол чээрби үш чылдың иштинде мен он классты, техникумну дооскаш, шеригге албан эрттиргеш, институт доозуп алган, дөрт чыл ажыг ажылдап чор мен. Өөренип алган тускай эртемимни ажыглап, чонумга дуза чедирип чоруурумну улуг аас-кежик деп санаар мен. Ол аас-кежикти меңээ «А» деп үжүктү өөреткен баштайгы башкыларымдан эгелээш, марксизм-ленинизмнин өөредиин шиңгээдип алырынга чедир айтып сургап келген хөй-хөй башкыларым берген. Ол баштайгы коңганын үну мени эртем-билиг дээш чүткүлдүг бурунгаарлаарынче ам-даа кый деп чоруур.

Ч. МОНГУШ,
экономист.

ЧОРГААРЛАНЫР МЕН

Революцияның кавайы Ленинградтың А. И. Герцен аттыг күрүненің башкы институдун 1918 чылдың ноябрьда ажыткан. Институтту ажыдып турар хүнде аңаа А. В. Луначарский чүве чугаалаан. Оон чугаазында башкы кижиниң ат-алдарын, ролюн, оон бодунга негелдезин, өскелерге үлегерин онзалап айытканы тавазрылга эвес. «Башкыдан аас-кежиктиг кижи чок деп» ол чугаалап турган.

Башкы кижи чүгле бодунуң мергежилин ханызы-биле билириндeн аңгыда ол бодунуң үезиниң кижилеринге үлегер-чижек, ёзулуг төлептиг кижи болган турар ужурлуг. Өскелерни кижизидер төлээде, бодун база кижизидер херек. Педагогтан өске бот-кижизидилгени кым чорударыл дээш өске-даа ханы бодалдар А. В. Луначарскийниң чугаазында сиңниккен.

Башкы деп буянныг мергежилдің кижилери болганывыста ук сестерни утпас болгаш оон ханы уткалыын, бедик харыысалгалыын кажан-даа бодап чоруур бис. Бодум хуумда башкының бедик адын эдилеп чоруурумга чоргаарланмышаан, эртем-билигге өөредип каан башкыларымга өөрүшүмнү илередиксээр мен.

Ортумак школа дооскан соон дарый өске өөрүм-биле кады дээди өөредилге черлеринче өөренип кирер изиг күзелдиг турган бис. Башкының мергежилин шилип алган мен. Кызылдың башкы институдунга өөренип кирдивис. Ынчан мээң башкыларым Шулуу Чыргал-оолович Сат, Елизавета Боракаевна Салзынмаа, Куулар Хунажыкович Оргу Ленинград университедин доосны болуп турар. Кертик-оол Ховалыг кичээл бүрүзүнге дидактиктиг материалдарны баш бурунгаар белеткеп алыр.

Кичээлдің чедиишкиннерине кол кичээнгейни салып, ону билдилии-биле эрттирер, өөреникчилерниң тус-туста сонуургалын өөренип билир чорук база класстың өөреникчилериниң ада-иези-биле үргүлчүнүң харылзаазын тудуп, кады ажылдааныың түңнелинде оон удуртуп келген класстары өөредилге программазын чылдан чылче 100 хуу күүседип келген.

Коммунист башкы хөй-ниити ажылдарын идепкейлиг күүседип турар. Ол школада эге класстарның методиктиг каттыжыышкынын 6 чыл улаштыр удуртуп, эш-өөрү, кады ажылдап турар башкыларның кичээлдеринге олуржуп, оларга башкылаашкыннын арга-сүмезин дамчыдып берип турар.

Ажыл-ишке, амыдырал чуртталгага ол коммунистиг үлегер-чижээ өөреникчилерге, ада-нелерге, башкыларга-даа эки салдарны чедирип турар.

Х. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Өвүр район.

Физика-математика эртемниң кандидады, доцент, институттуң математика кафедразының эргелекчизи, башкы Х. О. Ондар ажылы биле эртем ажылын чедиишкиннинг холбаштырып турар. Москва, Ленинград хоорайларның математиктериниң хуралдарынга, конференцияларынга ол каш удаа плеткелдер кылган.

1971 чылда Москвага болган эртем төөгүзүнүң XIII делегей конференциязынга математика талазы-биле плеткелди база кылган. Оон ажылдары «Математика эртемниң чедиишкиннери» деп журналга база Москва университединиң ном үндүрер черинге парлаттынган. Хеймер-оол Опанаевичиниң ажылдарын Москваның күрүне университединиң профессору А. П. Юшкевич «Математика төөгүзү» деп номда улуу-биле үнелээн.

Х. О. Ондар бодунуң эртем ажылын улам ханылатпышаан. Ол Кызылда күрүненің педагогика институдунуң коллективинде ядепкейлиг хөй-ниитичи, партбюрозунуң кежигүнү. Ол — хол-шыдыраа мастеринге кандидат.

ЧУРУКТА: Хеймер-оол Опанаевич Ондар тайылбыр үезинде.

А. ЧОЙГАННЫҢ фотозу.

Хөй-ниитичи, чонунга хүндүткелдиг

Улус өөредилгезинге чээрби беш чыл бараан бооп келген хоочун башкы Максим Мөге дугайында хөй-ле эки үүлдерни дыннаан мен. Максим Мөге-биле ужуражырының мурнунда школа директору, совхозта партком секретары М. Х. Дапык-биле беседалаштым-даа. Оон дугайында мындыг сөстерни дыннадым: «Максим Седип-ооловичтүгле бичии чаштарның башкызы эвес, бистиң база башкывыс, суурда чээрби беш кижи дыннакчылыг, марксизм-ленинизмнин үндезиннерин өөренир политшколаның башкызы, пропагандист» — дээш, республиканың мурнакчы пропагандистериниң аразында оон фото-чуруун көргүстү.

Торгалыг школазында төөгү башкызы, хөй-ниитичи, онаашкан ажылынга кызымак, бодунга болгаш эш-өөрүнге партийжи негелделиг, ёзулуг эш ол болдур ийин дээрзин Мартыс Дапык түнней аарак чугаалап, школада партия эге организациязының секретарынга үш чыл улай соңгудуп, ол ажылынга мергежилдиг дээрзин база демдегледи. Улуг-даа, бичии-даа улустуң башкылаарынга эртем-билиг, байлак дуржулга ыяап-ла херек. Ол бодунуң политбилиин хүн бүрү бедидип, солуннардан, журналдардан, радиодан, өөрүнден солун үүлдерни бода дыннап, билип ап чоруур.

Ыраккы Барыын-Хемчиктиң Кызыл-Мажалык школазында башкы Р. Чудак: «Башкым ышкаш башкы-даа болзумза, баштайгы өөредикчим силерге изиг байырны чедирип, бүгүле эки үүлдерни уругларымбиле кады күзеп тур бис» деп бижээн.

Улуг-Хем районда Булун-Терек школазының башкызы Кара-оол Анайның чагаазы мынчаар эгелээн: «Экии башкы! Чоннун мурнунга багай эвес бараан бооп келдим. Силерниң адыңарны радиодан дыннап, солуннардан номчуп, чуруунарны-даа көргеш, «башкым-дыр» деп чоргааралды чон-биле кады үлежип өөрүп чор мен...»

Максим Мөгенин бо өөреникчилери кайызы-даа дээди эртемниг башкылар, хөй-ниитичи, коммунистер. Олар баштайгы башкызын салгазы төлептиглер деп чугаалаза артык эвес. Раиса Кыргыевна Кызыл-Мажалык ортумак школазында партия эге организациязының секретары, Анай Салгыйевна ажылдап турар суурунда хеерээженнер чевулелинин даргазы.

Хендергеге, Арысканга, Баян-Колга көшкүн чораан арат Кыргыс Седип-ооллуң хеймер оглу М. Мөге Совет чазактың, Коммунистиг партияның ачызында улуг-биче кижилерге башкы болуп, чүс-чүс өөреникчилерден чүректиг ханызылан байырны хүлээп ап чоруур өөрүнчүг.

Б. МОНГУЛ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ЧЭЭРБИ БЕШ ЧЫЛДА

Самагалдай 7 чыл школазынга башкылаары-биле Кызылдың № 2 школазының баштайгы доозукчузу аныяк кыс Наталья Тарааны чоруткан. Ол — 1947 чылдың күзү. Наталья Натовнаның аныяк-чаштарны өөредип, кижизидип келген башкы ажылы ынчан эгелээн. Оон бээр 25 чыл эрткен.

Самагалдай ортумак школазынга ажылалбан азы аян-чорук аайы-биле чедип келзинерге хоочун башкы, амыр-дыш күзевес, аныяанда чүткүл-соруу ам-даа өшпээн Наталья Натовна-биле ужуражы бээр чадавас силер. Ол кичээл бүрүзүнге бөгүндаа, 1947 чылдың күзүнүңде ышкаш, кызымак белеткенир, классче база-ла ынчаардагы аныяк кыс турганы ышкаш чиик болгаш хөглүг кирер. Н. Тарааны өөреникчилер ажык чаагай сагыш-сеткил-биле, улуг хүндүткел болгаш күзел-биле уткуп алыр.

Наталья Натовна Красноярскиниң педагогика институдунуң биология, география, факультедин бот-өөредилге-биле доозуп алган. Биология болгаш география эртемнеринге өөреникчилерниң сонуургалы улгатканы — Наталья Натовнаның база улуг салыышкыны дизе хөөрем чок.

Наталья Натовна хөй уругларның иези. Улуг уруглары: Виктор — эмчи, Тамара — башкы. Өскелери база-ла улуг акызы биле угбазы ышкаш — төлептиг кадрлар болуру чигзиниг чок, анаа магадылалды башкы иенин ажыл-херээ бадыткаар.

Башкылар хүнүнүн байырлалын таварыштыр хоочун башкы Н. Тараага чедиишкиннерни күзеп каалы.

Н. ТАРААЧЫ.

ӨӨРЕДИР МЕН

Уран үүлге чалгынналган
Уругларның башкызы мен,
Өөредип каан уругларым
Өргүн чонга бараан болур.

Чүүл-бүрү аялгадар
Чүректерни хайныктырар
Ону ойнап билир кылдыр
Оолду, ныстыы өөредир мен.

Аялгага үдеттирген
Ажылымга бердиниппеш,
Айже, хүнче ушкан ышкаш
Артык күштүг апаар-дыр мен.

Роза БАЛДАН,
музыка башкызы.

ХООЧУН БАШКЫ

(Чеченчиткен чүүл)

Кызылда башкы институдунуң үш каът бажыңы. Күскү хүнүүн алдынаанчак хереддери делгем соңгаларныңы шилдерин өттүр саарлыш, чал дозулаан шалаларда чайынналып, ойнап турган. Элээн узун, шилгедек, дорт сыныг кижи коридорлап чиик-чиик базып, ол-бо чарыынче орук чайлап, мендилээн оолдарга болгаш уругларга эвилеңи-биле харылышаан, үшкү каызче үнүптү. Хурал эгелээриниң мурнуу чарыында коридор ужуңга чыглып, хөөрешкен башкыларга баргаш, хол тутчуп, амыр-менди айтырышкаш, оң холунуң айтыр салаазын кожайтпышаан, аяар үн-биле бир-ле чүве чугаалады. Болук улус чир-шоң дүшкен. Соруңзага тырттырган дег, кижилер олче улам чоокшулап, ооң сос бүрүзүн эрттирбес дээш, кызып турар хевирлиг. Бажыңың дүктери шала шаарарбышаан, көгергилей берген, ыначаза-даа улуг кирбиктер адаанда утаанныг карактары чүгүртүленейнин турар, хүнге додуккан кызылзымаар арыныг ол кижи согун дег пин будун кожалаштыр баскаш, бодунга өй костюмун солагай холу-биле эде туткулап, оң холу-биле үнүп үдевишаан, чугаалап тур. Чыылган башкылар ону хүндүлөөр, дыңнаксаар-дыр дээрзин доорартан-даа белеңи-биле эскерип каап болур.

Кымыл ол?

Таптыг-ла мугур чээрби чыл мурнунда, 1952 чылдың сентябрь айда чүве. Кызылга чаа ажыттынган башкы институдунуң баштайгы студентилери өөрепин эгелээн, мындыг бис. Тыва дыл болгаш литература болүүнде чээрби беш кижи бар. Колдуунда-ла ол-бо школаларга эвээш ийикпе хөй-даа чылдарда башкылап чораан кижилер мында киргилээн болдувус. Шыны херек, өөредилгете элээн үзүктелип-үзүктелип, институтка лекциялар дыңнаары, эдерти бижип конспектилээри баштайгы дээрезинде бергезимээр-ле чораан. Бир-ле хүн расписание өзугаар бирги кичээл «марксизм-ленинизмниң үндезиннери» болду. Кичээлдөр өрээлиниске чыглып келгеш, кандыг башкы келир ирги, чүдеп эгелээр ирги, номчууру дүргеп ирги бе, оожум ирги бе дээн ышкаш айтырыглар салып, тывызыктап ор бис он.

Эжик аяар ажыттына берди. Холунда чутажак кара алгы папказын туткан, шилгедек, дорт сыныг, кижи ортузу чедип чоруур хире кижи сууду базып кирип келди. Шуптувус тура халыштывыс. Чаа башкы папказын стол кырынга салып, бистиң-биле мендилешкеш, кичээнгейлиг аажок одуруу көргүледи.

Оон катап эжикке баргаш, хаалганы ажыда иткеш, дедир хаай тыртыпты. Ол чылын тудуу чап-чаа доозулган бажыңның хаалгазын шоолуг кургатпаан манзалардан-на кылган чоор оң, ажыдарга, хаарга, бичин шыгырткайнын турар чүве. Башкывыс бисче эргилип келгеш:

— Эжик панчалды?— дидир-ле.

Айтырыгның утказын аайын тыпшаанывыс ол ийикпе, азы орус дылга хиреліг болганывыстан «шыгырады» деп сөстү канчаар орустаарын бодаяып четтикпээнивис ол ийикпе, огулут харыы чок болдувус.

Ынчаарга башкывыс биске дузалап:

— Дверь скрипит — деп, бодуна чугаалай берди.

Чүвенин ужурун бистин ам-даа билбейн орарывысты эскерип каап боор, уламчылады:

— Вот так, эта дверь скрипит. А моя фамилия — Скрипов — деп мындыг.

Башкывыстың эжик-биле үрелдешкенинин айтырыынын болгаш чугаазының утказы ам-на бистиң бажывыска кирип келгеп. Оон бистиң-биле таныжарда ажыглап каапкан ураң аргазын магадавышаан, чайгаар-ла каттыржышкан бис. Аравыстан бир-ле кижи: «А башкывысты тывалап адаар болза, «Шыгыраароол» дээр-дир аа!» деп түүнней каапты.

Тыва бөлүкте кандыг студентилер барын, бларның ниити белеткелинин деңнелин ол башкы баш удурла өске өөрүнден айтырып, билип алган болгаш кандыг метод-биле башкылаарын ыяк болап алганы чигзиниг чок болган. Ынчангаш биске бүдүн темэ хамаан чок, сос бүрүзүн билдингир, чедингир кылдыр тайылбырлаар дээш, Евгений Иванович бодунуң фамилиязын безин адаарда, өөредилгени көргүзүглүг болдурар дугайында педагогиканың бир кол дүрүмүн көргүзе каапканы ол ышкажыл.

Харыысалгалыг болгаш нарын курсту — марксизм-ленинизмниң үндезиннерин — башкывыс-даа номчуп эгеледи. «Коммунистиг партияның манифезиндеп» баштайгы домаандан эгелеп алгаш-ла чорупкан бис. (Ам Туранның № 2 школазының башкызы Алексей Эртине. «Европада призрак — коммунизмниң призрагы чоруп турар» деп ол домакты орустан доктаадып алган, шулук ышкаш чугаалаан түргулаар ийик).

Башкының чугаа домаанын чечен-мергеин, билдингирин-даа аажок. Чамдык кижилер ышкаш, сааладыр номчуй-даа бербес, кол-кол чүүлдерин чайлыы-биле бижин четтигин орган бис. Дээди өөредилге черинге чаа кирген студентилерни башкывыс чоорту чапчыктырып, өөредип турганы ол-дур ийин. Ындыг башкының дугайын улус: «Саазынга бижээш, баш ниитинге эптей салып турган-биле домей-ле-дир» дижир ышкажыгай. Дыңнакчыларның хөөнүн көдүрүп, сеткилин сергедири ол ыйнаан, ында-хаая бир-ле солун чүвени чугаалаан, бисти каттыртканн-даа тургулаар.

Институтка киреринин мурнунда көдээ школаларга каш чыл башкылап, политөөредилге шугумунга пропагандистеп-даа чораан кижи болгай мен. Мындыг ханы уткалыг, парын, политиктиг эртемви мынчаар билдингир кыдыр, бөдүүн дыл-биле башкылап болур чүве-дир дээрзин ынчан көрүп, бүзүрөп орган мен.

Башкының лекциязының солунунга, сөстүң хаара тудар кавызынга алыскаш, ийи шактың караш кылдыр эрткенин эскербээн болдувус. Оон эгелээш-ле Евгений Ивановичиниң лекцияларын четтикпейн манаар апаргаң бис.

Институт үндезилеттинген-иниден бээр чээрби чыл эрткен. Бо аразында оон хүндүскү болгаш бот-өөредилгелиг салбырларын 3000 ажыг кижи доозун, башкының дипломларын алгылаан. Олар бистиң республиканың кайыдаа бүлүнарында, кандыг-даа ажылдарда боттарының хүлээлгелерин чедишкининг күүседин турараар. Институтун доозукчулары чүгле бисте эвес, улуг делгем Совет чурттун өске-даа черлеринде ажылдап чоруурун айтып катза чогуур. А оларны өөредириниң болгаш коммунизмниң ёзузунга кижизидериниң хөрээнге Евгений Иванович Скриповтун кирген салыышкынын чедир үнелээри берге. Бодап-даа көрүнер даан: ийи оң чылдың иштинде ол марксизм-ленинизмниң үндезиннерин, ССРЭ төөгүзүн, СЭКП төөгүзүн, а сөөлгү чылдарда марксизм-ленинчи философиялы башкылап келген. А бо курстар дээрге институттун бүгү-ле факультеттеринде номчуттувун турарын алыр болза, Евгений Ивановичиниң лекцияларын дыңнаваан чаргыс-даа доозукчу чок деп хөөрем чокка чугаалап болур.

Евгений Иванович чүгле институттун студентилериннге кичээлдер эрттирери-биле кылыгаарланмайн турар. Ол — 1952 чылдан эгелээш, партия хооркомунун чанында марксизм-ленинизмниң кежээки университетинде үзүк чокка башкылап турар. 'Башкы институдунун чанында эртем кандададының шылгалдаларын дужаар дээн тускай эртемнилерге таарыштыр турускан философия семинарын база удуртун турар.

Евгений Ивановичиниң дыңнакчылары оон ханы уткалыг, тода балдингир лекцияларындан хөйну билип алган болгаш ол чаагай сеткилдиг, бөдүүн, хөгүүг кижиге өөрүп четтиргенин илередип өскүүр.

Евгений Ивановичиниң Тывада бир дугаар дээди өөредилге черинге келгеш, баштайгы лекцияларындан эгелээш-ле студентилериниң сонуургалын кыптыктырып, ынакшылын болгаш хүндүткелин чаалап алганының дүлүүрү чүдеп? Чугаажок, чүүү-даа мурнунда башкылап турар эртемин кончуг эки шинээдин алганында, ниити билиглериниң аажок делгемнде. Оон аңгыда Евгений Иванович — ёзулуг кижизиг, бодунга болгаш өскелерден негелделиг, эптигэвилен, культурлуг —шыпаала интеллигент кижи.

А ындыг болурунга Евгений Иванович бодун школачы болгаш аныяк чораан чылдарындан-на белеткеп, ынак ажылынга бүгү-ле сеткил-чүүлүн бердиниң, чогаадыкчы өзу-биле ажылдап келген. Ийет, 1907 чылда талыгар соңгу үүкте Архангельск областың Үстүү-Тойма суурунга ядыы тараачынның өг-бүлезинге төрүттүнген Евгений Скриповтун күш-ажылчы чурттаалаанының эгезин Улуг Октябрьның социалистиг революциязы чыгыдып, эртем-билиг-биле чепсеглеп, чонунга бараан болурунун улуг оруунче чедип үндүрген. 1929 чылда Вятскинин (амгы Киров хоорайның) В. И. Ленин аттыг педагогика институдунун иниитилел-экономиктиг салбырын доосказ, Евгений Иванович дортен үш чыл дургузунда школаларга база дээди өөредилге черлеринге башкылап келген. Оларның колколун безин адаарга хөй: Кабардино-Балкарияның, Вольскинин, Усманының, Урюпинскинин башкы институттары, а Ада-чурттун Улуг дайынынын үезинде Кызыл Армияның комсоставынын курстары. А үстүнде чугаалаан болгай бис, сөөлгү чээрби чылда Кызылдың башкы институдунда марксизм-ленинизм кафедразының улуг башкызы болуп ажылдап турар.

Евгений Ивановичиниң үр болгаш үре-түүнелдиг ажылын Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бедин-биле үнелеп, ону элээн хөй медальдар болгаш хүндүлел бижиктер-биле шаңнаан. А 1965 чылда аңаа Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп хүндүлүг атты тывыскан.

Евгений Иванович бодунун билиин, педагогиктиг мергежилин хүн бүрү белидин, лекцияларды идея-теория талазы-биле ханы болгаш чедингир кылдыр номчуп, бодунун байлак дуржулгазы-биле эш-өөрүнге дузалажып чоруурундан, ол бистиң институттун студентилериниң болгаш башкыларының бедик хүндүткелин чаалап алган.

1938 чылдан бээр партия кежигүнү, дортен үш чыл башкы стажтыг Евгений Иванович Скрипов бодунун дортен дөртү күш-ажылды чылын бедик кодуруушкүн-биле, аныяк тура-соруг-биле эгелеп киришкен.

Хоочун башкыга, кижиниг болгаш бодүүн кижиге чаа-чаа чедишкининери, кадыкшылды күзеп каалы.

Б. ОНДАР.

«Шынның» конкурузунга

делегей бо хүннерде

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ДООЗУЛГАН

СОФИЯ. (СЭТА). БКП ТК-ның Бирги секретары, БУР-нун Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Т. Живковка баштаткан Болгарияның партия-чазак төлээлери биле РКП-ниң Чингине секретары, РСР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Н. Чаушескуга баштаткан Румынияның партия-чазак төлээлериниң аразында чугаалажыышкыннар Варна чоогунда Евксиноградка дөзулган. Дунайның суун ниити участокка дески ажыглаар болгаш Белене-Чоарның гидротехниктиг комплекизин кады тудуп гургузар дугайында протоколга ат салдынган. БТА агентилелдин демдеглеп турарын ёзугаар алырга, чугаалажыышкыннар найыралдыг байдалга эрткен.

Румынияның партия-чазак төлээлери төрээн чуртунче чаныпкан.

Г. ГУСАКТЫҢ ЧУГААЗЫ

ПРАГА. (СЭТА). ЧССР-ниң Социалистиг аныяктар эвилелиниң бирги съездизи Прагада өртүп турар. ЧКП ТК-ның Чингине секретары Г. Гусак ук съездиге чүве чугаалаан. 1968—1969 чылларда болган кризистин соонда эрткен кыска үеним дургузунда аныяктарның дайынчы гвардиязын катап тургузуп апкан бис. Ол гвардия бодунун чүүү чедип алырынче чүткүл салып турарын билир болгэш ону чедип алырын бодааш, бергелерлен чалданмас, бодунуң социалистиг тургузууна бердинген, социализмнин, депшилгениң кереэ дээш демисежиринге белен.

Социалистиг аныяктар эвилели эрткен ийи чылдың дургузунда бодунун тургустунарының, сырый эвилелдежириниң үе-чадазын доосказ, практиктиг дуржулганы чедип алган деп, Г. Гусак чугаалаан.

Бистиң ажылчы чоннарыстың болгаш аныяктарывыстың хөй нуруузу XIV съездинин шугумун деткип турар. Ол шугум — чехословак ниитилелди улам хөгжүдериниң хөрек кырында барымдаалаар программазы болгай деп, Г. Г. Гусак айыткан.

Бистер Европага тайбыныы быжыглаарынче өөнүктеривис, эвилелчиливис-биле кады, Совет Эвилели-биле кады чүткүл салып турар бис. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның тайбың саналдары амыдыралга моон сонгаар-даа база чедишкининг боттаныр. Аңаа бүзүрөөр бис деп. ЧКП ТК-ның Чингине секретары түүнелинде чугаалаан.

СОҢГУЛДА МУРНУНУҢ КАМПАНИЯЗЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың Коммунистиг партиязының Чингине секретары, президентиге коммунистерниң кандидады Гэс Холл чуртка соңгулда мурнунда аян-чорук кылырын үргүлчүлеп турар.

Ажыл чоктарның болгаш өске-даа ядыы американнарның чединмес өг-бүлелеринге төлеп берип турар дузаламчы темчээлин улам кызырар деп Коннектикут штаттың эргелагырга черлериниң үндүрген шиитпиринге удурланыышкының демдээ кылдыр ядыыларын ол штатта Нью-Хейвен хоорайның девискээринде тургузуп алган майгын хоорайжыгажыңга Холл чораан.

«Монополияларның 37 хуузу черле үндүрүг төлевейн турда, америк ядыылар чылдың-на 8 миллиард доллар үндүрүгү төлеп турар деп. Компартияның удуртукчузу ол хоорайжыгаштың чурттакчыларына түүе чугаалап тура айыткан.

Иэл университетиниң башкыларына болгаш студентилеринге чүве чугаалап тура, Гэс Холл соңгулда үезинде реакцияның дайынның кандидаттарын аштарыышкынга таварыштырып шыдаар «улусчу калбак эвилел» тургузарының ғорулгазын онзалап чугаалаан.

Оралакчы президентиге Компартияның кандидады, «Хосталга дээш аныяк ажылчыннар эвилелиниң» национал даргазы Джарвис Тайнер барының штаттарда соңгулда мурнунуң аян-чоруун кылып чоруп турар. Чоокта чаа Сан-Франциского далай өртээлиниң чүдүрүкчүлериниң болган склад ажылчыннарының мурнунга Джарвис Тайнер түүе чугаалаан.

Боттарының соңгулдаларга киржир эргезин хаңдырары дээш коммунистерниң демисели чурттун хөй-хөй штаттарында үргүлчүлеп турар. Эрткен неделида ол демисел база бир — Соңгу Дакота штатка чедишкининг болган. Аңаа Компартияның кандидаттарының фамилияларын соңгулда бюллетеньнеринге киргген турар.

В. БРАНДТЫНЫҢ ЧУГААЗЫ

БОНН. (СЭТА). Бохумга түүе чугаалааш, федералдыг канцлер В. Брандт Европага тайбыныың болгаш дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырарының политиказын чайгылыш чок боттаңдырар деп саналдаан. ГФР-ниң чазааның социалистиг чурттар-биле билчиишкининг болгуунче угланган күжеңиишкининерин «чоннуң калбак келектери билген» деп, В. Брандт демдеглээн.

Айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга айтырыгларының талазы-биле эрттирер деп турар ниити-европа чөвүлел хуралының берин турар улам ыңайгы болдунар аргаларын канцлер аңаа холбаптыр айыткан.

Угаан-сарыылдыг политика Совет Эвилели-биле болгаш Европаның социалистиг өске-даа чурттары-биле садыглажыышкын, кады ажылдажылга кылын болур эки аргаларны ГФР-ниң үдетпүрүнге ажыглаарынга база дуза чедирер ужурлуг деп, В. Брандт чугаалаан.

Жилина хоорайда (Чехословакия) Совет Эвилели-биле найыралдың музейи ажыттынган. Ында Словак национал тура халыышыынның, фашизмге удур Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның улустарының каттышкан демиселиниң дугайында материалдарны калбаа-биле делгеп көргүскен.

ЧУРУКТА: көргүзүг делгелгезин пионерлерниң улуг сонуургалдыг көрүп турары.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

БҮГҮ УЛУСТАРНЫҢ ХЕРЭЭ

Делегейниң парлалгазы КПО-нуң Кол Ассамблеязының XXVII сессиязының ажылын чырытпышаан, ССРЭ-ниң саналын чон-биле чугаалажырын болгаш тайылбырлаарын үргүлчүлеп турар. «Улустар аразының харыызааларынга күштү ажыглавазының болгаш ядролуг чепсекти ажыглаарын моңгеде хоруур дугайында» айтырыгны ол сессияга чугаалажын коорү-биле ССРЭ киргген болгай. Ол санал — совет даштыкы политиканың шынап-ла тайбыңга ынаан болгаш кедилиин база катап бадыткан турар тодаргай барымдаа деп, социалистиг чурттарның парлалгазы, делегейниң депшилгелиг солуннары демдеглеп турар.

«ССРЭ-ниң 50 чыл ою — улуг байырлалдың бүдүүзүнде КПО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязына чугаалажып коорү-биле Совет чурттун киргген саналы — СЭКП-ниң XXIV съездизинин тургусканы тайбының даштыкы-политиктиг совет программазын амыдыралга боттаңдырарынче угланган база бир чугула базым»—деп, «Нойес Дойчланд» солун бижээн.— Совет күрүне бодунун даштыкы политиказының чайгылыш чок болгаш быжыг туруштуун база катан бадыткаан. Ол политиканың тургустунган үндезини Тайбың дугайында ленинчи декрет болгай—деп, ол солун айыткан. «Тайбыңга ынак чаа совет санал СЭКП-нин XXIV съездизинин чарлаан совет тайбың программазыбыле бүрүн дүгжүп турар»—деп, Австрияның «Фольксштимме» солуну бижээн.

«Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар тайбыны идепкейлиг камгалаарының политикаазы, Европага коллективтиг айыыл чок чоруктун быжыг системазын тургузарының политиказын чайгылыш чок, чүткүлдүг камгалап турар. Ук политика делегейниң улуг, биче бүгү улустарының амыдыралчы үндезин эрге-ажыктары-биле дүгжүп турар» деп, Чехословакияның «Руде право» солуну бижээн. Күштү ажыглаарындан ийикпе күш ажыглаар деп кыжаныышкын кылырындан күрүнелериниң ойталаарының принципиин дипломаттыг ийи талалыг хөй-хөй документилерде, КПО-нуң шиитпирлериниде-даа шагда-ла айыткан. Ол принципти делегей калбаа-биле хүлээн турар. Ынчангаш делегейниң тайбыңга ынак хөй-ниитизи ол принципти ыяапла боттандырар деп КПО-нуң бадылаарынга ынапыр эргелиг деп, Чехословакияның «Правда» солуну айыткан.

ССРЭ-ниң болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттарының тайбыңга ынак даштыкы политиказы делегейниң аңгы-аңгы девискээрлеринде «изиг хорлээлерин» узуткаарынче, империализмге удур, тайбың болгаш социал депшилге дээш демиселиниң турар улустарның национал-хоеталгалыг шимчээшкининерин деткиринче угланган. Чоокку Чоон чүк айтырыынга хамаарыштыр чогуур политиктиг шиитпир үндүрер дугайында КПО-нуң шиитпириниң, араб чурттарының чөптүг негелделерин Совет Эвилели шиитпирлиг деткип турар деп, Швейцарияның «Вла увриер» солуну Чоокку Чоон чүкте байдалдың дугайында бижээн. «Израильдиң араб черлерни былаажын турары канчап-даа таарышнае болгаш түүле КПО-нуң шиитпирлеринге дүүштүр чөптүг, чогуур таарыштырылганы кылыры Чоокку Чоон чүкке тайбың, айыыл чок чорук догунпаан турарын магадылап шыдаар» деп, Бейруттуң «Ортянжур» солуну бижээн.

(СЭТА).

Индий-Кыдатта дайын чорудулгалары

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамны хостаарының күштери биле Сайгон ёзу-чурумунун шериглериниң аразында кадыг-дошкун тулчуушкуннар Куангчи можуну кежилдир эрткей. Тхатьхан хемниң эриктеринде чоруп турар. ЮПИ агентилелдин корреспондентизинин дыңнадып турарын ёзугаар алырга, ол можунун кол хоорайының чоогунга шынгыы тулчуушкуннарлыг сегиржин алыышкыннар болган.

Мурнуу Вьетнамда дайын чорудулгаларының кол девискээри төп эрик кавызы болбушаан турар. Куангнгай можуда Бато деп можу төвүнде быжыгланың алган хосталга күштери оон чанында турар шериг баазазының чоогунда бүзүүлеткен дайзының шериг кезектерин хөй катап атакалаан. Сайгон шериглериниң когаралдары эрткен неделя дургузунда аажок улгаткан деп, чалча шеригнин командылалы миннип чугаалаар ужурга таварышкан.

Америк информация агентилелдери мурнуу-вьетнам найысылалдың девискээриниң дүшкүүрлүг апарганын демдеглеп турар. Хосталганың улусчу чепсектиг күштериниң патрульдары дайзынны Сайгондан 10 километр мурнуучөөн талада Бенча хоорайжыгаштың чоогунга база катап атакалаан.

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамны хостаарының улусчу чепсектиг күштери Куангчи можунуң хөй-хөй районнарында онгуланып алган Сайгон шериглериниң кезектерине күштүг согуушкуннарны таварыштырып турар.

Хосталганың улусчу чепсектиг күштериниң Меконг хем шынаазында Кантхо можуда дайылдажыышкын чорудуп турар кезектери оң можунун төвүнүң чоогунда Виньтхюи аэродромун атакалаан. Ол дидим дайылдажыышкынны чорүтканының түүнелинде дайзынның 4 самолёдун болгаш вертолёдун узуткаан.

ЛОНДОН. (СЭТА). Камбоджаны хостаарының күштери чурттун найысылалындан мурнуу талага Пномпень шериглериниң халдаашкыннарын чедишкининг ойтур шапкан. Тулчуушкуннар Пномпеньден 30 километр черлерде үргүлчүлеп турар. Рейтер агентилелдин корреспондентизинин дыңнадып турарын ёзугаар алырга, 2 дугаар орукта Пномпень шериглериниң байдалы дыка бакыраан.

телевидение

ОКТЯБРЬ 1-ДЕ

12.00—Дамчыылгалар программазы. 12.05 — Медээлер. 12.10 — Школачыларга. «Будильник». Үйдүрүлгени Башкының хүнүнге турасказаткан. 12.40 — «Музыкалыг киоск». 13.10—«Телекалендарь». «Бөгүн — Башкының хүнү». 13.40 — Өөнүг телекөргүзүг. Башкыларның чагыын ёзугаар концерт. 14.25—Өөнүг телекоргузуг. «Кино аян-чорук-тарының клуву». 15.25 — Өөнүг телекоргузуг. Хоккей талазы-биле делегей ужуражылгазы. ЧССР-ниң болгаш Канаданың шилиндек командалары. 3-кү кезиң. 16.10—16.20—Чапсар. 16.20—«Понедельникке чедир чурттаал». Уран-чечен фильм. 18.00 — «Ye». Информастыг программа. 18.30—Өөнүг телекоргузуг. «Ак дүнелер» деп телефильм-балеттиг баштайгы үндүрүлгези. 19.00 — «АКШ-та соңгулда мурнунуң кампаниязы». Баштайгы дамчыдылга. Төп телевидениниң болгаш Бүгү-эвилел радиозаунуң политиктиг тайылбырлакчызы Валентин Зорин дамчыдылганы чоруудар.

КЫЗЫЛДАН

19.30 — Башкының хүнүнге турасказаткан дамчыдылга. 20.30—Башкыларга концерт.

МОСКВАДАН

21.00 — Дамчыдылгалар программазы. 21.05 — «Хүнүнүң медээлери». Киножурнал. 21.15—Уран-чечен фильм. 22.30—00.15—Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Москва)—«Динамо» (Киев). В. И. Ленин аттыг Төп стадиондан дамчыдылга.

ОКТЯБРЬ 2-ДЕ

КЫЗЫЛДАН

19.00—«Сылдысыгаш». Уругларга программа. 19.30—«Пионержи горнинар ырлажып турлар» Телефильм. 20.05—Телемедээлер. 20.20 — «Маадырлыг чоруктун кокпазы-биле» Документалдыг фильм. 20.30 «Делегей улустарының амыдыралынга хамаарышкан чамдык чугула айтырыглар талазы-биле тайылбыр». СЭКП обкомунун пропаганда болгаш агитация кылдаанын эргелекчиниин ораалакчызы С. С. Соламның чугаазы. 20.50—Телемедээлер. (орус дылга). 21.00—«Рембрандтының соолгу чогаадыы». Документалдыг фильм. 21.10 — Чарлалдар, реклама. 21.15—Тыва радиоунуң болгаш телевидениениң симфониктиг оркестриниң концерти.

МОСКВАДАН

22.30—«Сибирьниң күүлүг күжү». 1-ги дамчыдылга. 22.30—Өөнүг телекоргузуг. «Характарда чылчыыктар». Литература-хөгжүмнүг композиция. 23.00—«Ye». Информастыг программа. 23.30—01.45—Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. «ЦСКА»—«Крылья Советов» ойнаар. ЦСКА-ның Спорт ордузунан дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Агаар

Республикага шоолуг боранавас, хаттың дүргени секундада 5—13 метр чедер. Дуне даг черлерге 8—13 градус, өске черлерге 5—10 градус соор. Хүндүс даг черлерге 0—5 градус, артканнарынга 3—8 градус чылыыр. Кызылга шоолуг боранавас. Хүндүс 3—5 градус чылыыр.

Кинотеатрларга

ОКТЯБРЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хостуг боон төрүттүнген» 9.15, 11.00 «Рам биле Шиам» 12.45, 15.30, 18.15, 21 шактарда.

«ВОСТОК»: «Демир эжиктиг чажыды» 11.15, 13.00 «Аасежикче орук» (1-ги, 2-ги кезектери). 14.45, 17.30, 20.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыыншы 10.00. «Муслим Магомаев ырлап тур» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кибальчиш деп оол дугайында тоол» 9.40, 13.40, «Согур чаъс» 11.40, 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

ОКТЯБРЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Эффи Брист» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Муслим Магомаев ырлап тур» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Согур чаъс» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Мультфильмнер чыыдызы 10.50 «Понедельникке чедир чурттаал». 11.50, 13.40 «Рам биле Шиам» (1-ги, 2-ги кезектери) 14.50, 17.50, 20.40 шактарда.

КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛЫҢАР!

Турисчи «Найырал» поезд-биле Кызыл—Абакан—Смоленск—Минск—Брест — Вильнюс — Калининград — Каунас—Рига—Ленинград маршруттун путёвкаларын ёзугаар аттанар туристер Кызыл хоорайда. Ленин кудумчузунун 29 дугаар бажыңында Туризм талазы-биле область чөвүлелинге 1972 чылдың октябрь 8—9-та бүрүткедир болгаш инструктаж дыңнап эрттирер.

ТУРИСЧИ ПОЕЗД КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН БО ЧЫЛДЫҢ ОКТЯБРЬ 10-ДА ЧОРУПТАР.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажыр № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 24-63, редакторнун ораалакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, көдээ ажылгый киллизинин 21-47 улетпүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузуг киллизирин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларының 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 Телефонче болгаан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинин чанында Тывазының ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—01062.

Солун неделяда 6 катап үнер